محسن

د قرآني زده کړې او پوهنې لړۍ

۱۰۹

محسن تفسیر

له قرآنه یو څرک

۱۰۹ـ د «کافرون» سورت

Ketabton.com

ژباړه او څېړنه :

احمد حسین «عنایت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کافرون سورت تشريح

ژباړه او څېړنه:

احمد حسين عنايت

بسم الله الرحمن الرحيم

د لوراند او لورين الله په نامه

سورةالکافرون

د کافرون سورت (۱۰۹)

د «کافرون» سورت مکي دی (٦) آيتونه يوه رکوع لري په تلاوت کې (۱۰۹) او په نزول کې (۱۸) سورت دی د «ماعون» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

د سورة نوم د هغه له لومړي آية «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» څخه د «الکافرون» لفظ غوره شوی دی. پخواني او اوسني ډيری مفسرين او روايت کوونکي په دې نظر دي چې دا سورت مکي دی او همدا راز د سورت متن او له مکي سورتونو سره يې ډېره نږدې اړيکه او د مکې له پېښو سره د سورت د موضوع انطباق او اړخ لګونه پر دې دلالت کوي چې دا سورت دې مکي وي. خو بيا هم ځينو محدودو کسانو دا سورت مدني بللی دی. خو زموږ له ليده د جمهورو مفسرينو د نظر په څېر ددې سورت مکي ګڼل منطقي دي.

نو په هاغه دوران کې چې پيغمبر(ص) لا په مکه کې وو دا سورت نازل شوی دی. دا سورت د همدې له امله «کافرون» نومول شوی دی چې داسې يو شمېر خلکو ته خطاب دی چې قرآن له هغوی د «الکافرون» په نوم يادونه کړې، او «کافرون» د حقيقت پټوونکو او منکرينو ته وايي او له همدې کبله دې سورت ته «جحد» هم وايي چون جحد يعني انکار، او د کفر حقيقت هم انکار او عناد دی.

ددې سورت د نزول د شأن په اړه ويل شوي چې په مکه معظمه کې د پيغمبر(ص) د بعثت په پيل کې د اسلامي دعوت پر خلاف د قريشو په مشـــرکه ټولنه کې د حضـــرت رسول اکرم(ص) پر خلاف د مخالفتونو يو توپان را الوتی وو خو لـه دې سره سره تر دې مهاله لا د قريشو مشـران او سرلاري په دې تمه ول چې په هره بنه چې شوني وي حضـرت رسول(ص) له دې بلنې واړوي او په يو شکل نه يو شکل يې مصالحت، جوړجاړي او سازښت ته چمتو کړي؛ نو لـــه همدې لامله بــــه يې مهال پر مهال هغه ته د مصـالحت او جوړجاړي لپاره مختلف تجويزونه وړاندې کول او غوښـتل يې که لــــه هغوی څخه ځينې تجويزونه هم ومني ددوی د بُت نمانځنې، او واکمنۍ پر وړانـــدې بــــه يې راولاړ شوي خــــنډونه تر ډېره بريده کم کړي اوسي، او انګېرلــــه يې چې په دې توســـه به شرکي ټولنه همداســـې دوام ومومي او و به غځول شي. په دې لړ کې بې شـــمېره روايتونه نقل شـــوي چې د بېلګې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

توګه د حضـــــرت عبدالله بن عباس (رض) روايت ته دلته نغوته کوو: حضـــــرت عبدالله بن عباس (رض) روايت کوي چې د قريش مشـــرانو، رسول الله (ص) ته وويل موږ بـــه تاته دومره مال او شته درکړو چې ته به د مکې تر ټولو شتمن سړی شې، ته چې کومه ښځه خوښه کړې ستا واده به له هغې سره وکړل شي، موږ تا پسې تګ ته تيار يو، بس تاسو زموږ دا يوه خبره ومنئ چې زموږ د معبودانو لـــه بدې ستاينې ډډه وکړئ، که دا تاته د منلو نه ده، نو موږ يو بـــل وړانديز تاته وړاندې کوو چې په هغې کې هم ســتا ښـېګڼه ده او هم زموږ؛ حضرت رسول الله (ص) ترې وپوښتل هغه څه دی؟ هغوی ورته وويل؛ يو کال تاسو، زموږ د معبودانو [لات او عزی ...]، عبادت وکړئ او يو کال به موږ ســتاســو د معبود عبادت وکړو. حضـرت رسول اکرم (ص) د مشـرکينو د وړانديزونو په اړه اندنه کوله چې الله تعالی پر خپل استازي (ص) وحی نازله کړه او ورته يې وفرمايل: [قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ. لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ...]

له مخکيني سورة سره اړيکه او د سورة د منځپانګې چورليځ:

د «کوثر» سورة د «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» – [په رښتيني توګه ستا دښمن غوځ نسلی او بې ستې دی] – له آية سره پای ته رسيږي او د «کافرون» سورة: د «يا ايها الکافرون ..» له غږ سره پيل کيږي، د مخکيني سورة پای او ددې سورة پيل هر دواړه د پيغمبر (ص) د رسالـت منکرينو ته، يعنې همدا د قريشو شتمنو او مستکبرو مشـــرانو او سرلارو ته توجه او پاملرنه لري، هاغو کسانو ته چې لـه هر هغه څه چې برخمن ول، د هغوی په توسه يې له خپل ټول زور او ځواک سره د شرکي نظام د پاسوالۍ پايښت او ساتنې لپاره هڅه کوله، او د توحيدي نهضت د نشت او نـابودۍ لپاره يې په هره طريقه او دود چې کولی شول لاس په کار ول. له دې توپير سره چې د کوثر په سورة کې لـه پيغمبر سره د هغوی دښمنۍ ته نغوته کوي [انّ شانئک...] او د کافرون په سورة کې د خدای تعالی په نسبت د هغوی نـــاشکرۍ او قدر ناپيژاندۍ ته اشـاره کوي. يعنې ددې سـورت موضـوع توحيد او د شرک نفي کول دي، او لکه په کوم ډول چې نصيحت کوونکی له پوره افهام او تفهيم سره وعظ او نصـيحت کوي او د مسئلې له پوره وضـاحت وروسـته وايي ما خو درته په پوره وضـاحت څرګنده کړه که اوس يې هم نه منې نو زما لار دا ده او ستا لار هغه ده، نه زه ستا پر لار ځم او نه ته زما لارې ته راځې.

په مخکيني سورة کې يې د پيغمبر وجودي اغېز د «کوثر» لـه کليمې سره ستايلې، چې تلپاتې او دائمي ځوښ، خوټېدنه او جريان مونـدل دي او د کافرانو وجودي اغېز يې د «ابتر» له کلېمې سره ستايلی چې پرېکون، او غوځوالی دی. دا دوه تعريفونه، د انسان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅو په پای کې په بشپړه توګه دوه متفاوتې او متضادې پايلې څرګندوي. له دې پیلیزې سره، چې د کوثر په سورة کې راغلې ده، د کافرون سورة په دې دوو لارو کې له برېښنده، قاطع او روښانه برید تاکنې سره، له کافرانو سره د مؤمنینو هر ډول ملتیا، جوړ جاړی او سازشکارانه مصلحت پالنه مردوده او ناسمه ګڼي او پیغمبر ته په ټینګار فرمان ورکوي چې دا ډول دريځ په څرګنده توګه اعلام کړي. لـه دې سره مل د هغوی اختیار او آزادي هم په پام کې لري او د لارې او روش (دین) په انتخاب کې هغوی خپل واک ته پرېږدي:

«لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ»؛

په دې سورت کې د خدای تعالی استازي(ص) ته فرمان ورکول کېږي چې د هغوی له کیش او لارې په څرګنده او برېښنده توګه خپل برائت ښکاره کړه او خبر ورکړه چې هغوی هم دده د دین پلیونان نه دي، نو نه دده د ین د هغوی تر ګټې او فایدې لاندې راتلای شي او نه د هغوی دین رسول اکرم خپل لور ته جذبوي، پر دې بنا نـه کفار د هاغه څه نمانځنه کوي چې هغه حضـرت یې نمانځي او نه هغه حضـرت تر ابده د هاغه څه نمانځنه کوي چې دوی یې نمانځي، نو کفار دې په دې اړه تر ابده د هـغه حضرت له جـوړ جاړي او سازښته نهیلي اوسې.

داسې برېښي چې د «عبادت» موضوع چې لغوي م شتقات یې په سورة کې د سورة له لنډون سره سره ۸ ځلې تکرار شوې ده، د سورة اصلي چورليز ت شکيلوي. ددې کلېمې د کارونې د شمير نسبت د سورة لـه ټولو کلیمو سره کابو ۱/۳ دی چې په قرآن کې بې مخینې او بې ساري دی. چې د عبادت موضـوع د کفارو او مؤمنینو تر منځ څرګند توپیر څرګندوي. ددې سورت له ټولیز لحن څخه څرګندیږي چې کفارو د مسلمانانو د لږ شمېر په نظر کې نیولو سره غوښتل چې حضـرت رسول(ص) تر فشار لاندې راوړي، چې وکولی شي د یو ډول سازښت او جوړجاړي په نتیجه کې د هغه د بلنې او غورځنګ مخه ونیسي او یا لږ تر لږه اغیز یې کم کړی اوسي او هغوی یې یو ډول ګډوله او په شرک ککړ عبادت تـه هڅولي اوسي او خپل شرک یې په دې ډول لا غځولی او اوږد کړی اوسي او کومې ګټې يې چې د خلکو د جهالـت په نتیجه کې لاسته راوړلې هغوی ته یې دوام ورکړی اوسي، حضـرت رسول(ص) د الهي فرمان له مخې د هغوی دا نقشه او وړاندیز ورشنډ کړ او داسـې څرګند، غوڅ او غابښ ماتوونکی ځواب یې ورکړ چې د قریـ شو کفارو لا څه چې د تاریخ په اوږدو کې ټول مشـرکین او کفار یې په دې اړه نهیلي کړل او د کفارو له دین او روش څخه یې په ښکاره او برېښنده توګه خپل برائت څرګند کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سورت متن او د لُغتونو ترجمه:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَ لَا أَنـــتُمْ عَابِـــدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَ لَا أَنْـــتُمْ عَـابِدُونَ مَـا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾	قُلْ = ووايه ـــ يَا أَيُّهَا = اى، آهاى ـ الْكَافِرُونَ = پټوونکي، منکران، نه منونکي ـ لَا أَعْبُدُ = زه نه نمانځم، زه عبادت نه کوم ـــ مَا تَعْبُدُونَ = هغه څه چې تاسو يې نمانځئ، هغه چې تاسو يې عبادت کوئ ـــ وَلَا = او نه ـــ أَنْتُمْ = تاسو ـ عَابِدُونَ = نمانځونکي، عبادت کوونکي ـــ مَا أَعْبُدُ = هغه چې زه يې نمانځم ـ وَلَا أَنَا = او نه زه ـ عَابِدٌ = نمانځونکی، عبادت کوونکی، پالونکی ـــ مَا عَبَدْتُمْ = هاغه چې تاسو يې نمانځئ، هغه چې تاسو يې عبادت کوئ ـ وَ لَا أَنْتُم = او نه تاسو ـــ لَكُمْ = تاسو لپاره ـــ دِينُكُمْ = ستاسو دين، ستاسو د عمل جزاء ـــ وَلِيَ = او زما لپاره ـــ دِينِ = زما دين، زما د عمل جزاء ـ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾

ووايه:[١] آهاى! اى کافرانو [اى پټوونکو ډلې].

لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾

زه هغه څه چې تاسو يې نمانځئ نه نمانځم.[٢]

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾

او تاسو هم د هغه څه چې زه يې نمانځم، نمانځونکي[٣] نه ياست.

وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾

او نه زه د هغه څه نمانځونکی يم چې تاسو نمانځلی دی،

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾

او نه تاسو د هغه څه نمانځونکي ياست چې زه يې نمانځم،

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

تاسو لپاره ستاسو دين، او ما لپاره زما دين.[۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

قُلْ	يَا أَيُّهَا	الْكَافِرُونَ
وواېه	آهای! ای	کافرانو [پټوونکو]

لَا أَعْبُدُ	مَا تَعْبُدُونَ
زه نه نمانځم	هغه څه چې تاسو نمانځئ

وَلَا أَنْتُمْ	عَابِدُونَ	مَا أَعْبُدُ
او نه تاسو	نمانځونکي یاست	هغه چې زه نمانځم

وَلَا أَنَا	عَابِدٌ	مَا عَبَدْتُمْ
او نه زه	نمانځونکی یم	هغه څه چې تاسو نمانځلی دی

وَلَا أَنْتُمْ	عَابِدُونَ	مَا أَعْبُدُ
او نه تاسو	نمانځونکي یاست	هغه چې زه یې نمانځم

لَكُمْ	دِينُكُمْ	وَلِيَ	دِينِ
تاسو لپاره	ستاسو دین	او ما لپاره	زما دین

د سورت د مفرداتو لنډه تشریح:

۱ ـــ د «قُل» [وواېه] فرمان، تر دې مخکې د «اخلاص» په سورت کې[د بعثت په لومړي کال] او د «ناس» په سورت کې [د دویم کال په ړومبیو کې] پیغمبر(ص) ته ابلاغ شوی وو؛ چې هغه دواړه مورده د پیغمبر د خپل ځان د تلقین یا د لومړنیو ایمان راوړونکو په اړه ول، خو دا «قُل» هاغو منکرانو ته خطاب دی چې لا یې د ملندو او ګواښنې ژبه نه وه کارولې.

۲ ـــ «عبادت» [نمانځنه]، ددې سورت بنسټیزه کلیمه او چورلیز ګڼل کېږي چې په دې لنډ پیغام کې ۸ ځلې تکرار شوې ده او له دې لیده په قرآن کې بې ساري ده. له دې لامله ښايي په دې اړه ډېر غور او تدبّر وکړو او که نــه کافرانو ته یوازي د پیغام ابلاغ او په هغه کې د تاریخي خبر په توګه تم کېدل په مورږ کې کوم بدلون نــه پنځوي. عبادت معمولاً «نمانځنه» یا «پرستش» معنا کوي، خو آیا چا تر اوســه شــیطان نمانځلی دی چې خدای تعالی ګواښــنه کړې ده: « ای بنیادمه مګر تاســو سره مې عهد نه وو ترلی چې د شــیطان عبادت مه کوئ» [یس ۶۰(۳۶:۶۰)] «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ....»؟ ځېنو کسانو هم عبادت، «بنده ګي» ترجمه کړی دی، سره ددې چې دا ژبــاړه تر یو بریده د عبادت له معنا څخه یو څه لېرېدوي، خو جامع او مانع نه ده او د مورد پر حساب توضیح ته اړتیا لري. که د «بنده ګی» په کلیمه کې، د خدای مخلوق والی په پام کې وي، مشرکینو په دې کې چې خدای تعالی د هغوی خالق او رازق دی کوم شک نه درلود [لــه هغې جملې دې لاندینیو آیتونو ته مراجعه وشي: زخرف ۹(۴۳:۹) او ۸۷ (۴۳:۸۷)، یونس ۳۱ (۱۰:۳۱)، عنکبوت ۶۱ (۲۹:۶۱) او ۶۳ (۲۹:۶۳)، زمر ۳۸ (۳۹:۳۸)]. هغوی د بُتانو پر شفاعت او واسطو ته د توسل پر نفي کولو اعتراض کوه او د خدای تعالی له واحدوالي او یوازېتوب څخه یې، چې د واســطه معبودانو د پوړیو د لړۍ نفی کول ورسره اړین دي، انکار کوه. [په دې اړه دې لاندینیو آیتونو ته مراجعه وشي: اعراف ۷۰ (۷:۷۰)، اسراء ۴۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴۶:۱۷)، زمر ۴۵ (۳۹:۴۵)، غافر ۱۲ (۴۰:۱۲) او ص ۵ (۵:۳۸)]. سربيره پر دې، د بنده ګي ويې او جولـــه هماغه د غلامۍ او مرييتوب د اړيکو او مناسباتو، ياد تازه کوي. چې لـــه لاندينې آيت سره چې د خلقت فلسفه او انساني کرامت بيانوي، په ټکر کې دی «وَمَاخَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» [ذاريات ٥٦ (٥١:٥٦)].

يو شمير نورو هم اطاعت او «فرمان ورنـــه» د عبادت د ترجمې په توګه منلې ده. دا ژباړه البته د شـــيطان لـــــه عبادته د پرهيز د فرمان [يس٦٠(٣٦:٦٠)] او د ورته موردونو ســـتونزه حلوي، خو بيا هم د عبادت د کليمې د روح بيانوونکي نـــــه ده، خو که وای همدا راتله. اطاعت او فرمان ورنه هغه مهال ده چې کوم فرمان ورکړل شي، خو م شـــرکين د بُتانو په عبادت کې زياتره د خپلو حاجتونو په قبول او د ضرر په دفع کولو او د ګټې په جلبولو پسې ول تر دې چې د بُت پالنې د نظام د اربابانو او آمرينو پسې وي.

په توحيدي «عبادت» کې اصـلي شرط په عمل کې اخلاص او لـــــه شرکه پرهيز او ځان ژغورنه ده. په دعا او عبادت کې تش د خدايي موخې درلول کافي او بسيا نـــه دی؛ د زمر په ســـورت کې د «...فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًـــا لَهُ الدِّينَ» [۲(۳۹:۲)]، «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَـهُ الدِّينَ» [۱۱(۳۹:۱۱)]، « قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَـهُ دِينِي » [۱۴(۳۹:۱۴)]، جملو او همدا راز د بينه سورت کې د «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَـهُ الدِّينَ» [بينه ۵ (۹۸:۵)] جمله څرګندوي: چې د خدای په عبادت کې د دين [آئين او لارې] نړه او خـالصول، په هاغو چارو کې چې خدای تعالی ته ځانګړې دي د هغه موّحدانه او خالصانه عبادت کول دي او لـه شرکه په واسطو تورلو کې پرهيز کول دي.

«په عبادت کې پر اخلاص» سربيره، په قرآن کې په دعا او د خدای په بللو کې هم په ځلونو د اخلاص توصيه شوې ده [له هغې جملې: غافر ۱۴ (۴۰:۱۴) او ٦٥ (۴۰:٦٥)].

هر نمونځ ګذار انسـان چې روزانـــــه لږ تر لږه ۱۷ځلې د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» جمله تکراروي. د «أِيّاکَ» ټينګار، همدا اخلاص او د عبادت د منل کېدو شرط دی.

۳ ـ د «وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ»، «وَلَا أَنَا عَابِدٌ» اسميه جملې، د [لاتَعْبُدُون، لا اَعبُد] فعلي جملو پر ځای، چې په دويم او څلورم آيتونو کې راغلي دي، د عربي ژبې د ادبياتو له مخې په انـد او عمل کې پر ټيکاووالي، تلپاتېتوب او دوام دلالت کوي. مقصد دادی چې هر دواړه لوري په خپلو اعتقادي دريځونو کې کلک او ټيکاو يو، او يو لـــه بل سره د ملتيا موخه نه لرو. په «۵» آية کې بيا ځلې د «۳» آية د مطلب تکرارېدل هم پر دې يو بل ټينګار دی چې په تـاسو کې په اوسنيو شرايطو کې د توحيد د منلو لپاره اړين ډګر او چمتووالی نشته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ــ د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » جمله، د عقیدې او ایمان د آزادۍ منشور دی چې د مکرم رسول(ص) په توسه د «قُل» لـه فرمان سره، کافرانو ته ابلاغ شوی دی. دا څرګنده ده چې مطلب د کفر او ایمان د پایلې ورته والی او د بندګانو د انتخاب او غوراوي په نحوه او طریقه کې د خدای تعالی بې توپیروالی نـه دی، موخه یې انسـان ته د عمل ډګر او د ټاکنې اختیار ورکول دي چې هر څوک په آزادانـه توګه خپل برخلیک وټاکي. دین یوه قلبي او د زړه پورې اړونـد چاره ده او اکراه او اجبار پکې لار نلري. نو نه یوازې بې دیني یا د دین تغیرول دنیایي سزا او کیفر نلري، بلکې مذهبي اختلافونـه او جنګونه، مخکې له مخکې محکوم او غندلي دي.

د دین اصلي معنا، د نیکو او بدو عملونو جزا او کیفر دی، بیا ورپسې د هر هیواد نظامونو، مقرراتو او قوانینو ته ویل کیږي، چې وګړي او ښارمندان د هغوی پر بنسټ تر نیاو لاندې نیول کیږي. د قرآن په اصطلاح کې، «دین الملک» د هیواد اساسي قانون ته ویل کیږي، چې پاچاهان د هغوی جاري کوونکي ول. [یوسـف ۷۶ (۱۲:۷٦)]. د ښـوونځیو او پوهنتونونو ښـوونیز نظام هم چې د هغې پر بنسـټ د هر زده کړیال پاداش [چارلیک]، برخلیک او راتلونکی ټاکل کیږي، د دین د معنا د پوهیدو لپاره یوه ساده بیلګه ده.

همدا راز د سورت په پای کې د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » ټینګار، لـه عبادت سره د دین ډېر نژدې او تنګاتنګ تړاو څرګندوي. د کـافرانو عبادت د هغوی د دین مطابق، یعنې د هغوی په توسـه د خدای نمانځنې آیین په شرک او د بُتانو په شـفاعت کګړ وو [زمر ۳(۳۹:۳) او ۴۳(۳۹:۴۳)، یونس ۱۸(۱۰:۱۸)، انعام ۵۱(٦:۵۱) او ۷۰(٦:۷۰) او ۹۴(٦:۹۴)]، او د مؤمنینو عبادت د توحیدي دین او آیین پر بنسټ ربّ العالمین ته په بشپړه توګه تسلیم کې دی.

د کافرون سورت له لومړي تر شپږم [۱ ـ ٦] آیتونو بشپړه تشریح:

د «کافرون» سورة د قرآن لـه کوچنیو سورتونو څخه دی چې له ځانه مخکیني سـورة سره څرګنده اړیکه لري. د مخکیني سـورت په وروسـتي آیة کې یې وفرمایل: «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.» ستا د دښمن، په شا پسې لړۍ پخپله غوڅه او پرې ده. او ومو ویل چې د پیغمبر(ص) دښمنان هماغه کافران او مشـــرکان ول.

«کفر» هم یعنې پټول. «کـافر» هغه چاته ویـل کیږي چې حقیقتونه پټوي او نالیدلي یې نیســـي او هغه ته کومه اعتنا او پاملرنه نه کوي. نو کافر هغه څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې پر حقيقت سرپوښ ږدي او هڅه کوي هغه له منځه يوسي. د «کافرون» سورة د همدغه «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.» په اړه دی. او ومو ويل چې د قرآن آيتونه لکه د زنځير د کړيو په څېر يو تر بله نښتي دي.

په قرآن کې پنځه سورتونه داسې دي چې د قُل له فرمان سره پيل کېږي چې يو له هغوی همدا د کافرون سورة دی. البته دا مشهوره ده چې وايي «څلور قُل»، يعنې د: ناس، فلق، اخلاص او کافرون سورتونه، خو د «جنّ» سورة هم چې د قرآن دوه اويايم سورة دی له «قل» سره پيل کېږي.
د «قُل» [ووايه] فرمان، تر دې مخکې د «اخلاص» په سورت کې[د بعثت په لومړي کال] او د «ناس» په سورت کې [د دويم کال په ړومبيو کې] پيغمبر(ص) ته ابلاغ شوی وو؛ هغه دواړه مورده د پيغمبر د خپل ځان د تلقين يا د لومړنيو ايمان راوړونکو په اړه ول، خو دا «قُل» هاغو منکرانو ته خطاب دی چې لا يې د ملنډو او ګواښنې ژبه نه وه کارولې.

د سورت په اړه د ښه روښانتيا لپاره اړينه ده چې د ځينو مطالبو په اړه توضيح ورکړو؛ د پيغمبر اکرم (ص) رسالت او بلنه د هغه له خپلې کورنۍ څخه پيل شوه چې حضرت خديجه(رض) د کورنۍ له ښځو او حضرت علي(رض) د کورنۍ له نارينو څخه لومړني کسان ول چې ايمان يې راوړ او د حضرت رسول(ص) د رسالت او د هغه د ملاتړ اعلان يې وکړ او ورپسې نور کسان هم يو يو چې خبريدل د حضرت رسول(ص) سره مل کېدل. د يوې لنډې مودې لپاره لا پيغمبر اکرم مأموريت نه وو موندلی چې خپله بلنه علني او ښکاره کړي. نو لومړی يې له خپلې کورنۍ څخه پيل وکړ، خپله کورنۍ يې له بني هاشمه چې د هغوی په منځ کې ابولهب هم وو راغونډ کړل په لومړۍ جلسه کې ابولهب جلسه ګډه وډه کړه او مخکې له دې چې پيغمبر(ص) خبره څرګنده کړي جلسه پای ته ورسيده. حضرت رسول اکرم(ص) د دويم ځل لپاره بيا جلسه تشکيل کړه او خپل پيغام يې هغوی ته څرګند کړ. په دې ترتيب عمومي بلنه او تبليغ پيل شو لکه څنګه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قرآن کريم آيت کې فرمايي: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ.» [حجر۹۴(۱۵:۹۴)]. نو هاغه څه چې پرې مأمور شوی یې ښکاره [= عمومي ابلاغ] کړه او له مشرکانو مخ واړوه [= له هغوی سره مه نښله].

په پيل کې د قريشو کفارو دې موضوع ته دومره ارزښت نه ورکوه يعنې نه پوهېدل او نه يې انګېرله چې دا کار به تر دې بريده ستر شي. خو له څه مودې وروسته يې وليدل چې دا کار د يو ګواښ په توګه هغوی ته واوښت ځکه چې د هغوی د خپلې ټولنې له دننه يې ځواک مونده يعنې کسان يو يو له نارينو او ښځينه ؤ لګيا دي، دې بلنې ته مثبت ځواب ورکوي او هر څوک هم چې مثبت ځواب ورکوي دومره تاوده او له حرارته ډک شي چې په هيڅ ډول او بڼه شوني نه ده ترې واوړي. يو مهال به خبرېدل د پلانکي زوی [د اسلام لښکر ته] لاړ، د پلانکي ورور لاړ، د پلانکي خور لاړه، د پلانکي غلام لاړ، پلانکی پخپله لاړ. هر څوک هم چې تله دومره ټينګ او له ټيکاو سره تله چې بېرته نه ستنېده. قريشو له خپل ټول برم او سترتوب سره په واقعي توګه د خطر احساس وکړ، او هغوی وليدل چې يو هيښوونکی وضعيت دی چې په اړه يې هيڅ نشي کولی.

نو د هجرت له پيښې څخه مخکې هغه مهال چې قريش لا په دې تمه ول چې دوی به حضرت رسول(ص) د هغه له دې کاره واړولی شي، نو هغوی له ډېرو لارو رامخکې شول چې يوه له هغوی هم د تطميع لار وه. څرنګه چې هغوی پوهېدل ابوطالب د پيغمبر تره د بني هاشم مشر، د پيغمبر(ص) کلک ملاتړ دی او پيغمبر(ص) هغه ته په ډېر درناوي قائل دی، ابوطالب ته ورغلل او ورته يې وويل ته پخپله دې دا وراره راوغواړه او له هغه سره خبرې وکړه، هر څه چې هغه غواړي موږ يې ورکوو، خو له خپلې دې لارې، طريقې، مسلک او بلنې دې لاس واخلي، مال او شته هر څه چې غواړي ورته يې ورکوو او که وغواړي، موږ يې په مکه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل پاچا په عنوان غوره کوو. د قريشو تر ټولو ښکلې نجوني هره يوه چې هغه غواړې په واک کې يې ورکوو، له خپلو دې خبرو دې لاس واخلې. کله چې ابوطالب حضرت رسول^(ص)^ راوغوښت او حضرت ورغی او ابوطالب د قريشو پيغام ورته وړاندې کړ، حضرت رسول^(ص)^ هغه مشهوره جمله ورته وفرمايله چې: په خدای قسم که لمر راته په يو لاس کې او سپوږمۍ راته په بل لاس کې کېږدي زه مې لـه خپلې بلنې او دعوت لاس نه اخلم. ابوطالب هم د خپل وراره په خبره ښه پوه شو او ورته يې ووېل: د ورور زويه! نو ډاډه اوسه چې زه هم ستا ملاتړ يم. او په دې توګه د قريشو دې هڅې کومه پايله او نتيجه نه درلوده.

بله لار چې قريشو پيغمبر ته وړاندې کړه، يو ډول سـوله او سازښت وو او هغه دا چې؛ نـه، يوازې ستا خدای او نه يوازې زموږ خدايان، بلکې کار به په ګډه سره وويشـو، او دا اختلاف به په ګډولـه توګه له منځه يوسو په دې ډول چې ته او پلويونان دې خپل دين ولرئ، او موږ خپل، بلکې دواړه به ګـډ کړو؛ چون هغوی کتل هر څومره چې وخت تېرېږي د اسلام د دين په ګټه دی. ويې ويل؛ دوره او نوبـت ږدو، يو کال ته او ستا پلويونـان راشئ زموږ خدايان ونمانځئ، بـل کال بـه موږ ټول ستا خدای ونمانځو په هماغه بڼه چې ته يې غواړې. بـالاخره ټول به يو له بل سره يو شان او همرنګ اوسو په دې ډول چې د قريشو په ټولنه کې تفرقه او ويشـنه رامنځته نه شي. دوه کاله چې تېر شـو بيا به يو کال ته او پلويونان دې راځې زموږ د خدايانو نمانځنه به کوئ، بـل کال به موږ ټول ستا خدای نمانځو او په دې ترتيب بـه، نور نو دوه ګونيتوب نه وي، موږ ټولو هر يو بـه په يو راز په يو ډول او يو شان عمل کړی وي. دا پخپله د سولې لپاره يو ځانګړی فورمول وو. نو همدا ځای وو چې دا آيتونه نـازل شـول او پيغمبر اکرم لاړ او د قريشـو په غونډه کې د ټولو په شـتون کې يې په څرګنده توګه له ټکونکي تعبير سره، هماغو کسانو ته چې دا وړانـديز يې کړی وو، د خدای تعالی له لوري ورته دا ډول اعلام وکړ: قُلْ يا أَيها الْكَافِرُونَ. ای پيغمبره، دوی ته ووايه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای د کافرانو ډلې، ای هاغو کسانو چې حقیقتونه پټوئ او هغه ته ارزښت نــه ورکوئ. یعنې الله تعالی خپل پیغمبر ته وایي؛ دا نو نور ستا له لورې نه دی، زما لــه خوا یې ورته ووایه؛ ای پیغمبره دوی ته ووایه چې: «ای کافرانو!»: چې دا د «ای کافرانو!» لفظ پخپله سخته خبره وه. د هغوی هم دا نـــه خوښېده چې «کافران» ونومول شي. د «کافر» په مفهوم کې د حقیقت پټول او لـــه حقیقته انکار نغښتی دی؛ اصلاً کافر یعنې هغه څوک دی چې لــه یوه داسې څیزه انکار کوي چې پوهیږي حقیقت دی. یعنې په عربي ژبه کې د کافر معنا لــه حقیقت پټوونکي سره سره انکار کوونکی او نـه منونکی [Unbeliever] دی، او ددې په مقابل کې د «مؤمن» لفظ؛ منونکی، تسلیم، او باور کوونکی [Believer] دی. پیغمبر تـه وایي؛ دوی تـه ووایـه: ای کافرانو او ای د حقیقت منکرانو! او پـه واقعیت کې: ای د حقیقت دښمنانو! زه د خدای له لورې تاسو تـــه اعلام کوم چې ستاسو وړاندیز په ټولیزه توګه رد شوی او د منلو وړ نـــه دی. په آیت کې چې د هغه وخت مشـــرکین یا کافرین او په ټوله کې د هرې زمانې ټول کافرین یې مخاطب دي چې ورپسې آیتونو کې نفي له نفي پسې او جزم په جزم پسې، او ټینګار په ټینګار پسې دی، هغه هم د نفي او جزم او ټینګار لـــه ټولو طریقو سره. [قُلْ] : ووایه ...

دا په قاطعانه توګه الهي فرمان دی او ددې مسألې ښکارندوی او الهام ورکوونکي ده چې ددې عقیدې کـــار د یوازې پالونکي څښتن کـــار دی. په دې کې د محمد(ص) لپاره هیڅ څیز نشــته. خدای تعالی، پالونکی څښــتن یې فرمان ورکوونکی دی، داسې فرمان ورکوونکی چې فرمان یې نه ردېږي او نه ستنېږي، او داســې یو حـاکم دی چې حکم یې منع کوونکی او ردوونکی نلري. نو دا سورت د مشـــرکینو د وړاندیز په وړاندې نـازل شوی دی چې هغوی ویلي ول: یا محمده! راځه سوله اوصفا وکړو چې یو کال ته د بُتانو نمانځنه وکړه او یو کال موږ ســتا د خدای نمانځنه کوو، خدای تعالی خپل اســـتازي ته وفرمایل: ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووایه .... قُلْ یا أَیهَا الْکَافِرُونَ. دا د «قُل» امر ... د خدای لـه لورې د فرمان اعلان دی چې مخاطبین یې؛ [«کافرین»] ښه څیر شي او ښه پام یې شي چې حضرت رسول اکرم(ص) د ابلاغ او پیـــغام رسولو واسطه دی او دده شخصـــي نظـــر او مصلحت ددغې کار په اجراء کې دخالـــت نه لري او دا ددې لپاره چې په ټوله کې لـــه یو مخې د یو خدای د نمانځنې په اړه د کفارو د هر ډول سازښت او جوړجاړي تمه او هیله غوڅه شي. «یا ایها»، یو غږ یا ندا ده لـه لیرې نژدې ته او ویښـیاروونکي ندا ده – [«یا»، لیرې او غـــائب ته ندا ده. «ای»، حاضر او نژدې ته غږ دی. «ها»، هڅوونکی او ویښیاروونکی غږ دی] – په داسې ډول چې ګواکې، نداء ورکوونکی؛ اووښتو، بېخودو او له حقه لیرې خلکو ته نـــداء ورکوي، او ورته نژدې کېږي، او هغوی هڅوي چې ښـایي ویښـیار شي، هوښـیار شي او را په خود شي. تر نداء لانـدې کافران هم هغوی ول چې په خپل کفر کې دومره ټېکاو پاتې شول چې نوره یې ایمان ته له کفر څخه د ستنېدو هیله نـــه وه. ډېری لـــه دوی د قریشو سروال او د بُتانو پاسوالان ول چې د خپلو معبودانو او د خپل مقصـود او حالت د سـاتلو لپاره او توحید ته د بلونکي لـــه بلنې څخه د مخنیوي لپاره یې، خپل ټول ځواکونـه په کار واچول او هره وسیله چې یې درلـودة وکاروله او له هرې لارې چې راوړاندې شول او چون توفیق یې و نه مونـد د سازښت او جوړجاړي لپاره یې وړاندیزونه پیل کړل. ګواکې وروســـتنی وړاندیز یې دا وو چې یو کال دې د هغوی بُتان ونمانځل شي او بل کال دې واحد خدای.

ځینې خو لا دا هم وایي چې: چون هاغه حضـرت د قریشو دا وړاندیز هم رد کړ او د سازښـت مخه یې ورته ورنــــکړه، ویې ویل: نو راشه زموږ له خدایانو د یوه سـټه لمس کړه [لاس پرې راکاږه] او له دې وروسته به تا تصدیق کړو او سـتا د خدای نمانځنه به کوو. الله تعالی د هغوی ټول وړانـــدیزونه په بنسټیزه توګه رد کړل او دا سورت چې نازل شو هغوی ته غابښ ماتوونکی ځواب وو نو حضـــرت رسـول اکرم(ص) ګهیځ د وخته مسجد الحرام ته ولاړ او د قریشـو د اشرافو د ګڼې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګونې پر سر ودرېد او د قريشو د مشرانو، سرلارو او مخورو په شتون کې يې دا آيتونه تر پايه تلاوت کړل: قُلْ يا أَيها الْكَافِرُونَ. لاأَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ...

لاأَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. زه د هاغه څه چې تاسو يې عبادت کوئ، عبادت نـــه کوم. وينو چې ډېره برېښنده او څرګــــنده خبره ده. معمولاً په سياسي او ټولنيزو او انقلابي نهضـــتونو کې، رهبران هڅه کوي په ډېر احتياط او ورو ورو مخکې لاړ شي؛ ټولې خبرې لــه هماغه پيله نــه کوي؛ پل په پل مخکې ځي او هڅه کوي خپل دريځونه ورو ورو په تدريج او په خو پړاوونو کې روښانه کړي لنډه دا چې غواړي نفوذي چلن وکړي؛ يعنې د هاغه ځواک په پرتله چې لاس ته يې راوړي، ورو ورو ځانته ډګر پرانيزي او مخکې ځي. خو قرآن، د بعثت لـه هماغه پيله، په بنسټيزو او اساسي مسئلو کې پيغمبر ته فرمان ورکوي چې تکليف روښانـــه، يو طرفه او جوت کړي. ځکه چې په داسې مسئلو کې د ګډون، ملتيا، سازښت او دوه مخيتوب ځاى نشته، چې مثلاً ووايي: موږ به په يو ډول يو بـــل ته تير شو، او ورته په نرمه او سياسي لهجه وايي چې البته تر يو بريده تاسو هم حق لرئ، او ستاسو نظر هم د درناوي وړ دى، او لــه دې ډول وړانــديزونو څخه چې د نورو د جلبولو لپاره يو څه سر ورسره ښوروي او خپل ځان ورته نرم نرم څرګندوي، په اصطلاح سياسي کار ورسره کوي. پوهېږو چې ځينې دا ډول چلندونه سم ګڼي.

پيغمبر(ص) تـه الله تعـالى فرمـايي چــې: ورتـه ووايـه: اى د کـافرانو ټوليـه، لاأَعْبُـدُ مَـا تَعْبُـدُونَ. زه هاغـه څـه چـې تاسـو ورپسـې ياسـت، يعنـې دا بُتـان چـې تاسـو يـې عبـادت کـوئ نـه قبلـوم او عبـادت يـې نـه کـوم. ډېـر قـاطع، روښانه، برېښنده، په زغرده، پرته له کوم مخاتې او دوه مخيتوبه.

نو لـه هاغې غځېدلې نداء وروسته، د «لا اعبد»، خبره د هاغه راتلونکي په اړه ده چې کافران يې په تمه ول چې ښايي او په هره بڼه چې وي، د هغوى د خدايانو نمانځنه ومني. «تَعْبُدُونَ» هم خبره له راتلونکي ده او په کومه نمـــانځنه کې چې هغوى بوخت ول د هغوى پر استمرار او تل پاتېتوب دلالـت کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويې فرمايل: لاأَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. زه عبادت نه کوم د هغه څه چې تاسو يې عبادت کوئ، يعنې زه هيڅکله او په هيڅ بڼه دا وړانـــديز نـــه منم، دا په جوته توګه ناشوني ده چې زه د هاغه څه عبادت وکړم چې تاسو يې عبادت کوئ. تاسو هم چې مدعيان ياست په نوبتي توګه به زما د خدای عبادت وکړئ دروغ واياست؛ يعنې دا ډول عبادت، عبادت نه دی.

وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ. او تاســو هم حاضر نه ياســت د هاغه چې زه يې عبادت کوم، عبادت وکړئ. «عَابِدُونَ» پر اوســني وضــعيت او فعلي حالت دلالت لري، خو لا أَعْبُدُ فعل دی. يعنې تاسـو د هغه څه عبادت کوونکي نه ياست چې زه يې عبادت کوم. يا په بله وينا په اوسنيو اوضاعو، احوال او شرايطو کې، ستاسو چلن داسې ښکاري چې تاسـو د هاغه څه چې زه يې عبادت کوم، اهل نه ياسـت، نو فعلاً دا ډول دی چې تاسو هم حاضر نـه ياست د هاغه څه چې زه يې عبادت کوم، عبادت وکړئ. هغوی په خپل وړانـــديز کې ويلي ول چې موږ به هم ستا خدای ته عبادت وکړو. قرآن فرمايي: ورته ووايه تاسو به هم هيڅکله زما د معبود عبادت کوونکي و نـــه اوســئ. په وَلا أَنتُمْ عَابِـــدُونَ مَا أَعْبُدُ. کې د وَلا أَنتُمْ عَابِـدُونَ... اسميه جمله د « وَلا تَعْبُدُونَ » ... پر ځای، د حق معبود په نـه نمانځلو کې د هغوی پر ثبات او ټيکاووالي دلالت کوي.

په واقعيت کې وايي دا ډول عبادت، عبادت نــه دی. که فرض کړو پيغمبر منلی وای ـــ العياذ بالله ـــ چې هغوی راشي يو کال د بُتانو عبادت وکړي يو کال د خدای عبادت وکړي؛ آيا هغه يو کال چې د خدای عبادت بـــه يې کاوه واقعاً د خدای عبادت وو؟ ښکاره ده چې نــه؛ خدای خو شريک نه مني. په شريک نه منلو کې، دا توپير نه کوي چې تاسو خپل نيم عبادت بُــت ته ځانګړی کړئ او نيم خدای ته، او يا که په ټولــه کې عبادت د خدای او بُــت دواړو لپاره په ګډه وي، دا خو يو ډول شرک دی، يا ټول عبادت يې د بُــت لپاره وي، بيا هم شرک دی؛ يا نن ورځ عبادت يې د بُت لپاره وي سبا د خدای لپاره، بيا هم شرک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د سبا عبادت هم د خدای عبادت نــه دی. هغه څوک چې په خپل خيال نن د خدای عبادت کوي او سبا لاړ شي د بُـــت عبادت وکړي، دا د نن ورځې عبادت يې هم د خدای عبادت نه دی.

وَلا أَنَـــا عَابِـــدٌ مَّا عَبَدتُّمْ. وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ. او نه زه د هاغه څه عبادت کوونکی يم چې تاســو يې عبادت کړی دی، يعني زه بـــه هم په هيڅ بڼه او په هيڅ ډول شرايطو کې حاضر نشم چې د هاغه څه عبادت کوونکی شم چې تاسو يې عبادت کوئ. په دويم آيت کې وايي لا أَعْبُدُ (عبادت نــه کوم) او د فعل په بڼه يې راوړی، خو دلته وايي وَلا أَنَــا عَابِدٌ يعني زه هم په دې وضع او حال کې نه يم؛ په اصطلاح د حال وضعيت بيانوي. په بــل تعبير، نه به داسې وکړم او نه زما شرايط، انـد او فکر دا اجازه راکوي چې ستاسو په څېر داسې وکړم.
د مَّا عَبَدتُّمْ جمله ماضي ده؛ يعني په تيره کې هم ما ســتاســو معبود نه دی نمانځلی، او دا په څرګنده توګه پر دې دلالت کوي چې رسـول الله(ص) له خپل نبوت څخه مخکې هم بُت نمانځنه نه ده کړې.

وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ. بيا هم پيغمبر(ص) هماغه خبره تکراروي. دا آيت دوه ځلې تکرار شــوی دی: دريم او پنځم آية. او دا د ډېرتر تأکيد او ټينګار لپاره دی. دوه ځلي ټينګار پر دې چې ما تاسو اوس داسې پيژندلي ياست چې حق لور ته د مخ کولو او دې لور ته د راتللو اهل نــــه ياست او په تاسو کې دحق خبرې د منلو بڼه، ډګر، انګيزه او چمتووالی نشته، يا دا چمتووالی نه څرګندوئ.
پر دې بنا يو تر بله شخړه نلرو، موږ چې په کومه لار ځو تاسو يې نه منئ نو ....
په حقيقت کې دا دوه آيتونه د مخکينيو دوو آيتونو د مضمون تکرار دی چې پر هغه د ټينګار په موخه تکرار شوي دي، لکه د هاغه تکرار په څېر چې په نورو آيتونو کې هم راغلی دی:
«کَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ. ثُمَّ کَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ.» [تکاثر۳ (۱۰۲:۳) او۴] چې تاسو انګيرئ ډېر ژر به پوه شئ. بيا داسې نه دی چې تاسو انګيرئ ډېر ژر به پوه شئ. « فَقُتِلَ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کَیْفَ قَدَّرَ. ثُمَّ قُتِلَ کَیْفَ قَدَّرَ.» [مدثر۱۹(۷۴:۱۹) او ۲۰] مرگ دې وي پر دوی څه ډول یې اندازه وکړه بیا مرگ دی وي پر دوی څه ډول یې اندازه وکړه.

د «وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ» او «وَلَا أَنَا عَابِدٌ» اسمیه جملې، د [لاتَعْبُدُون، لا اَعبُد] فعلي جملو پر ځای، چې په دویم او څلورم آیتونو کې راغلي دي، د عربي ژبې ادبیاتو له مخې په اند او عمل کې پر ټیکاووالي، تلپاتېتوب او دوام دلالت کوي. مقصد دا دی چې دا څرگندوي؛ هر دواړه لوري په خپلو اعتقادي دریځونو کې کلک او ټیکاو یو، موږ دواړه لوري هر یو پر خپله خپله لار ځو او یو له بل سره د ملتیا موخه نه لرو. په «۵» آیة کې بیا ځلې د «۳» آیة د مطلب تکرارېدل هم پر دې، یو بل ټینگار دی چې وایي په تاسو کې په اوسنیو شرایطو کې د توحید د منلو لپاره اړین ډگر او چمتووالی نشته.

د یو خدای نمانځنه [«په عبادت کې توحید»] چې له خدای تعالی څخه په بشپړه توگه فرمان وړنه او هغه ته مخ کونه او له هغه پرته د نورو له بنده گۍ آزادېدنه ده، چې د فکري توحید تحقق او رښتینتوب او د مؤحد او مشرک تر منځ بېلوونکی او ممیز فصل دی او باید له فکر او دنني ایمانه په عباداتو کې وبرېښي او څرگند شي او همدا راز د ژوندانه په آدابو او قوانینو او ټولنیزو اړیکو کې منعکس او ښکاره شي. که د یو خدای نمانځنه په دې پراخه او حقیقي معنا نه وي نو د شرک او توحید او د اسلام او جاهلیت تر منځ توپیر او ټاکلی برید څه څیز دی؟ آیا د ضمیر او وجدان په پوړ او مرتبه کې د توحید لپاره کوم ټاکلی برید شته؟ له دې سره سره چې ډېری خلک په ښکاره توگه موحد ښکاري خو د شرک په راز راز ډولونو اخته دي، او په ښکاره مشرکان چې د فطرت او وجدان په برید کې مؤحدین دي. د مکې مشرکین هم د خدای تعالی له ذات څخه منکر نه ول خو له هاغو حقیقتونو سره آشنا نه ول چې خدای تعالی خپل ځان پرې ستایلی: اَحَد: یگانه، یو گونی، یو، یوازې یو خدای .... صَمَد: تکیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای او ملاتړ... ـ هغوی د خدای لپاره مل، ساري او ګډونوال ګومارل، څرنګه چې بـــايد وي او ښـايي، د خدای تعالی مقام يې نه پېژاند او د خدای تعالی عبادت يې لکه څنګه چې ښايي نــــه کوه. بُتان يې ورسره شريکول، بُتان يې د خپلو صالحو پلرونو او نيکونو د يادښت رمز او يا د پرښتو تمثيل ګاڼه ... هغوی ګومان کاوه چې پرښتې د خدای لوڼه دي، او د حق سبحانه تعالی او جنّيانو تر منځ خپلوي او خپلولي ده. چې کله کله به يې دا رمز او تمثيل لـه ياده ايسته او پخپله د همدغو توږل شوو معبودانو نمانځنه بـــه يې کوله. او په دواړو حالتونو کې به يې دا ټول نومونې ځيزونه واسـطه او وسـيله ګڼل چې ددوی په توسـه خپل ځانونـه خدای تعالی ته نژدې او مقرب کړي.

لکه څنګه چې قرآن مجيد د زمر په سورة کې ددوی خبره روايت کوي:
«... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَـــا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى...» [زمر۳(۳۹:۳)]. «...موږ د هغوی نمانځنه نه کوو مګر لـه دې کبله چې موږ خدای ته نژدې کړي...». قرآن ددوی لــــه ژبې نقل کوي چې هغوی عقيده درلوده خدای تعالی آسـمانونه او ځمکه پنځولي دي. او لمر او سپوږمۍ يې د انسان د استفادې وړ وګرځول او اوبه يې لــــه آسمانه اورولي دي؛ د بېلګې په توګه د عنکبوت په سورة کې راغلي دي: «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ...» [عنکبوت٦١(٢٩:٦١)]. «او که له هغوی [= له مشـــرکينو] وپوښتې: اسمانونه [= د ستورو نړۍ] او ځمکه چا پنځولي او لمر او سپوږمۍ چا ښکېل (او رام) [= ستاسو او د نورو موجوداتو خدمتګاران] کړي دي، هرومرو به وايي: الله!...». «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّــمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُـــولُنَّ اللَّهُ ...» [عنکبوت٦٣(٢٩:٦٣)]. «او که له هغوی وپوښتې چې څوک له آسمانه [برکتناک] اورښــت لېږي، چې ځمکه پرې د هغه له مرګ [= ژمي يا وچکالۍ] وروســته ژونــدۍ کوي؟ هرومرو به وايي: الله». په ځانګړې توګه د قريشو مشـرکين چې ځانونه يې د ابراهيم د آئين پليونـان ګڼل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که موږ پاملرنه وکړو په عمومي توګه د دنیا ټولو مشـــــرکینو همداسې کول او لا کوي؛ چې دوی په بنسټیزه توګه لــه الله منکر نه ول خو پر خپلو معبوانو، د الله درشل ته د رسېدلو لپاره د وسیلې په توګه عقیده لري او په دې اړه د مشــرکینو عقیدې راز راز او ډول ډول دي؛ هغه که ملائکې وي، جن یا پیریان وي، انبیاء او اولیاء وي، امامان او ملایان وي، پیران او بزرګان وي، د ژونـدیو یا مړو انسانانو ارواح وي، یا لمر، سـپوږمی، سـتوري، ځناور، ونې، غرونه، دریابونه، ځمکه او آسمان وي، بــت، یا خیالي دیوي او دیوتا [The gods, The goddess] وي او که په نورو بڼو وي. دلته دا پوښتنه مطرح کېدی شي چې د عربو مشــرکینو هم الله منه او هم د نړۍ ټولو مشـــــرکینو له پخوا زمانو راهیسې تر اوسه د الله له شتونه انکار نـــه دی کړی. او اهل کتاب خو د اصـل معبود په توګه همدا الله مني، نو د ټولو خلکو د ټولو معبودانو لــه عبادته، پرته لــه کوم توپیره د برائت اعلان څنګه صــحیح کېدی شي؟ ځواب یې دادی چې که د الله عبادت د نورو معبودانو په ډلـــه کې له شاملولو سره وشي نو هاغه څوک چې پر توحید ایمان لري هرو هرو لــه دې عبادته خپل برائت څرګندوي ځکه چې د هغه په نزد الله د معبودانو له مجموعې څخه یو مـعبود نه دی بلکې هغه یوازینی یو معبود دی، او دې مجموعې او ډلې ته په ګډوله توګه عبادت په هیڅ ډول د الله عبادت نــه دی اګر چې په دې کې د الله عبادت هم شامل وي.

په قرآن مجید کې یې دا خبره په څرګنده توګه په ډاګه کړې ده چې د الله د عبادت تر څنګ د بـل چا یا څیز د عبادت شک یا ګومان قدرې هم نــه وي، او باید انسان خپله بنده ګي یوازې یو الله ته خالصه کړي «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الـدِّينَ حُنَفَاءَ...» [بیّنه ۵ (۹۸:۵)]. په داسې حال کې چې دوی ته له دې پرته امر نه وو شــوی، چې دوی به [یوازې] د الله بنده ګي کوي په داســې ډول چې دین یې په حق ګرایانه توګه هغه ته [لـــه شرک او ځان غوښـتنو څخه] خالص کړی وي، ....» همدا راز په ژبـه اقرار تر هاغه بریده منلی او توپیروونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې لـه عمل سره رسمي، جوت او په زغرده مخالفت ونلري. نو څرنګه چې د شرک او توحيـد، جـاهليـت او اســلام ترمنځ توپير او بېلوونکی يوازې د يو خدای عبادت دی، د اسلام رسول^(ص)^ مأمور شو چې ښکاره او په زغرده په بيا بيا په ټينګار لـــــه دې آيتونو سره هغه اعلام کړي چې په دې توګه د هغوی پر مخ چې په کفر کې د پاتې کېدو هوډ يې کړی دی د هر ډول ســـازښــت او جوړ جاړي لار وتړي او هيلې يې پرې شي او د کفر او اســلام بريد څرګند او وټاکل شي او د هغوی لـه بلنې او انذاره سترګې پټې کړي او توحيد او اسلام ته د بلنې لپاره هاغو کســانو ته پاملرنه وکړي چې کفر ته د منلو دا ډول هوډ نلري او د ايمان منلو ته چمتو اوسي. د کافرينو په اړه قرآن وايي: «إِنَّ الَّـــذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» [بقره٦(٢:٦)]. «[خو] هاغو کســانو چې [د حقيقتونو په نسبت] کفر وکړ، د هغوی لپاره بې توپيره ده، چې [د کړنو لـه پايلو] يې ووېروې يا يې و نه وېروې؛ کورټ ايمان نه راوړي». دوی تـــه که هر څومره ووېل شي د حق وينا اوريدو ته چمتووالی نلري د قرآن د وينا پر بنســـټ «لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ » [يس ٧(٣٦:٧)] «په ډېريو لـــه هغوی کې حکم تحقق موندلی دی، او ايمان به رانوړي». نو ځکه الله تعالی خپل اســتازي رســـول اکرم^(ص)^ ته فرمايي؛ دوی ته ووايه چې: لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِي دِينِ. «ســـتاســـو دين ســـتاســـو لپاره او زما دين هم زما لپاره.» يو تر بله جګړه نلرو. تاســـو چې زما حق خبره نـه منئ، نه ښايي تمه ولرئ چې زه راشم ستاسو بُـت نمانځونکي افکار او اندونه ومنم. زه ددې کار اهل نه يم. نو، تاســو په خپله لار لاړ شــئ، او زه هم په خپله لار ځم. «.. لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ...» [ماته زما کړني او تاســو ته ســتاســو کړني] که نه غواړئ ډېر ښه، له يو بل سره دعوا هم نلرو. چې دا هماغه په انتخاب کې آزادي ده. ته د انتخاب حق لرې، واک او اختيار لرې او زه يې هم لرم.

يعنې ای کافرانو! زموږ او ستاسو هم معبود بېل دی او هم عبادتونـه مو يو تر بله توپير لري. « وَ إِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ

(c) ketabton.com: The Digital Library

أَنَـــا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ» [يونس ۴۱ (۱۰:۴۱)] «او که [د نورو پيغمبرانو په څېر] تا دروغجن وګڼي، نو ووايه: زما کړنې ما پورې او ستاسو کړنې تاسو پورې اړه لري [= هر يو د خپل کار پايلو ته رسېږو]. تاسو له هاغه څه چې زه يې کوم بري ياست [= له پازوالۍ يې خلاص او مسئول نه ياســت] او زه هم له هاغه څه چې تاســو يې کوئ مبرا يم». «فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ» [شعراء ۲۱٦ (۲٦:۲۱٦)] او که [ستا له خبرتيا او ګواښنې وروسته] يې سرغړاوی وکړ، ووايه: زه له هاغه څه چې تاسو يې کوئ بري [او بيزار] يم.

د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » جمله، د عقيدې او ايمان د آزادۍ منشـــور دی چې مکرم رسول(ص) ته د «قُل» لــه فرمان سره، کافرانو ته ابلاغ شوی دی. دا څرګنده ده چې مطلب د کفر او ايمان د پــــايلې ورته والی او د بندګانو د انتخاب او غوراوي په نحوه او طريقه کې د خدای تعالی بې توپيروالی نــه دی، موخه يې انسان ته د عمل ډګر او د ټاکنې اختيار ورکول دي چې هر څوک په آزادانـــه توګه خپل برخليـک وټاکي. دين يوه قلبي او د زړه پورې اړوند چاره ده او اکراه او اجبار پکې لار نلري. نو نه يوازې بې ديني يا د دين تغيرول دنيايي سزا او کيفر نلري، بلکې مذهبي اختلافونه او جنګونه، مخکې لـــه مخکې محکوم او غندلي دي. لکه څنګه چې په قرآن کې بل ځای فرمايي: «لا اِکْراه فِی الدِّينِ...» «په دين [منلو] کې اکراه [او کوم جبر] نشته ...». [بقره۲۵٦ (۲:۲۵٦)]

د دين اصلي معنا، د نيکو او بدو عملونو جزا او کيفر دی، بيا ورپسې د هر هيواد نظامونو، مقرراتو او قوانينو تـــه ويل کيږي، چې وګړي او ښارمندان د هغوی پر بنسټ تر نياو لاندې نيول کيږي. د قرآن په اصطلاح کې، «دين الملک» د هيواد اساسي قـــانون ته ويل کيږي، چې پاچاهان او واکمنان د هغوی جاري کوونکي ول. «فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْـتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَـــا لِيُوسُــفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ، ... »[يوســف۷٦ (۱۲:۷٦)]. «نو [يوســف] د خپل ورور [بنيامين] له پېټي څخه مخکې، د نورو پېټو په لټولو پيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړ، چې [په پای کې] کټوری يې د خپل ورور له پېتي راوايست. په دې توګه مو يوسف ته چاره او تدبير وروښود. [ځکه] هغه [د مصـــر] د پاچا د قانون له مخې خپل ورور نشـو نيولی [نشـو سـتنولی]،...». د ښـوونځيو او پوهنتونونو ښـوونيز نظام هم چې د هغې پر بنسـټ د هر زده کړيال پـــاداش [چارليک]، برخليک او راتلونکی ټاکل کېږي، چې دا هم د دين د معنا د پوهيدو لپاره يوه ساده بېلګه ده.

د «۱۰۲» موردونو لـــه منځه چې د دين له کليمې مشتقونه او راوتلي وييونه په قرآن کې راغلي دي، د دين معنا د قانون په توګه لـــه دې پرته د «دِينِ الله» له اضـــافې سره په دوو نورو آيتونو راغلې ده:- «... وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ ...» [نور۲(۲۴:۲)] «...او د الله تعالی د قانون په [اجراء] کې، د [غير اصـولي] احساساتو او عواطفو تر اغيز لانـــدې مه کيږئ،...» «أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ..» [آل عمران۸۳(۳:۸۳)]. «آيا دوی [له دې ميثاق وروسـته] د الله له دين پرته [بله غوره موخه] غواړي؟ په داسـې حال کې هر هغه څه [لـــه پرښـتو يا ژونديو موجوداتو يا هرڅه] چې په آسـمانونو او ځمکه کې دي، هرومرو [خواه نخواه] هغه ته تسـليم دي ...». د خدای تعالی دين همدا عمومي او خصــوصي قوانين او نظـامونه دي چې لـه ذرې تر لويو او لـه ځمکې تر کهکشـــانونو ټول د هغه په بند کې دي چې له خپل کړ او اړولکړنو [فعل او انفعالاتو] سره د کمال په لارليک [مسير] کې مخکې وړل کېږي [و إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ].

نو د خدای دين د هغه فرمانونو ته تسـليميدل دي «إِنَّ الـــدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...» [آل عمران ۱۹(۳:۱۹)] چې حق دی «... وَدِينِ الْحَقِّ...» [توبـه۳۳(۹:۳۳)] او بايد له شرکه خالــص وي « أَلَا لِلَّهِ الــدِّينُ الْخَالِصُ ... » [زمر۳(۳۹:۳)]، «وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْـرِكِينَ.» [يونس۱۰۵(۱۰:۱۰۵)]« او دا [فرمان] چې خپل مخ [= د ژونـدانه موخه او مخکېنه دې] په حقپالې توګه [= له شرکه خالص او نېره] د [توحيدي] دين لپاره برابر کړه او هيڅکله لـــه مشـــــرکانو مه اوسه».

(c) ketabton.com: The Digital Library

«...حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ..» [بقره۱۹۳(۲:۱۳۹)] او «... حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ...» [انفال۳۹(۸:۳۹)]. «... تر هاغې چې د فتنې [= د دین د آزادۍ او امنیت د مخنیوي] تغر ټول شي او دین په یو مخیزه توګه د الله لپاره وي...»

همدا راز د سورت په پای کې د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » ټینګار، لـه عبادت سره د دین ډېر نژدې او تنګاتنګ تړاو څرګندوي. د کافرانو عبادت د هغوی د دین مطابق، یعنې د خدای نمانځنې آیین یې په شرک او د بُتانو په شفاعت کګړ وو چې په لاندینیو آیتونو کې یې په څرګنده توګه وینو:

«...وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ...» [زمر۳(۳۹:۳)]، «.. او هغو کسانو چې [خپلو حاجتونو ته د رسېدو لپاره] لـه الله پرته اولیاء [پالندویان] نیولي دي، [باطله ادعا یې داده چې] موږ دا نه نمانځو، مګر له دې کبله [هغوی ته متوسل کېږو] چې موږ خدای ته [د حاجتونو په وړانـدې کولو کې] نږدې کړي..»، «.. أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ..» [زمر۴۳(۳۹:۴۳)]، «آیا لـه الله پرته شفیعان [او سپارښتګر] نیسي!؟...». «...وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ...» [یونس۱۸(۱۰:۱۸)]، او وایي: دا [بُتان] د خدای په نزد زموږ شفیعان [او سپارښتګر] دي!. «... لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ...» [انعام۷۰(۶:۷۰)]. او «... لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ...» [انعام ۵۱(۶:۵۱)] پرته له الله د هغوی لپاره هیڅ یار او مرستندوی او سپارښتګر نشته. «... وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ...» [انعام۹۴(۶:۹۴)]. «... او [مګر نن ورځ] هاغه شفیعان چې تاسو په خپل [سرلیک] کې شریکان انګېرل، له تاسو سره نه وینو ...».

او د مؤمنینو عبادت د توحیدي دین او آیین پر بنسټ ربّ العالمین ته په تسلیم کې دی. په قرآن کې الله تعالی پیغمبر(ص) تـه فرمان ورکوي چې دوی تـه ووایه: «قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ» [زمر۶۴(۳۹:۶۴)] دوی تـه ووایه: «ای جاهلانو! آیا ته ماته وایې چې له الله پرته د بل چا عبادت وکړم».

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د کافرون سورة په بنسټيزه توګه په دوو لارو کې لـه برېښنده، قاطع او روښانه برید ټاکنې سره، لـه کافرانو سره د مؤمنينو هر ډول ملتيا او سازشکارانه مصلحت پالنه مردوده او نـاسمه ګڼي او پيغمبر ته په ټينګار فرمان ورکوي چې دا ډول دريځ په څرګنده توګه اعلام کړي. لـه دې سره مل د هغوی اختيار او آزادي هم په پام کې لري او د لارې او روش (دين) په انتخاب کې هغوی خپل واک ته پرېږدي: «لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ».

د تعبد بريدونه: داسې برېښي چې د «عبادت» موضوع چې لغوي مشتقات يې د کافرون په سورة کې له لنډون سره سره ۸ ځلې تکرار شوي دي، او د سورة اصـلي چورليز دی. او په قرآن کې بې مخينې او بې سـاري دی؛ نو «عبادت» [نمانځنه]، ددې سورت بنسټيزه کليمه ګڼل کېږي. څرنګه چې د عبادت موضوع په ټول قرآن کې په ځانګړې توګه په دې سـورت کې ارزښـتناکه او بنسـټيزه موضوع ده نو د سورة د ځيرتر پيغام د بهتر پوهېدو لپاره د «عبادت» پر موضوع نور ډېر تمرکز کوو، او ښايي په دې اړه ډېر غور او تدبّر وکړو:

نو کومه نکته چې تل بـايد جدي پاملرنه ورته وکړو ددې سورة اصلي چورليز [«عبادت»] دی. په دې سورة کې لـه هر دريو کليمو څخه يوه يې د «عبادت» کليمه راوړې ده. د قرآن په هيڅ ځای کې تاسو دا ډول ټينګار او تمرکز نه وينئ. نو، بايد پوه شو چې لـه «عبادت» څخه موخه څه ده چې څو ځلې يې تکراروي:
لا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ......

څرنګه چې د قرآن په پښتو ترجمو کې «عبادت»، «نمانځنه» او «پرسـتش» ترجمه کوي: کافرانو ته ووايه زه نـــه نمانځم هاغه څه چې تاسو يې نمانځئ او نه تاسو نمانځونکي ياست د هاغه څه چې زه يې نمانځم؛ نو لـــه دې ترجمې څخه څه پوهـــېدلی شـو؟ دا خو څرګنده ده چې پيغمبر (ص) بُت نـــه نمانځه، نو ددې موضوع پوهېدل زموږ د اوس مهال لپاره څه په درد لګېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پيغمبر (ص) کـافرانو ته ويل زه بُـت نه نمانځم او تاسو هم هاغه څه چې زه نمانځم نه نمانځئ، نو په مخه مو ښـــه، هر څوک دې پخپله لار ځي. ښــه نو موږ چې وسمهال دا آيتونه او ويناوې لولو څه پيغام ترې بايد واخلو.

د عبادت پښتو ترجمه [«نمانځنه»، نمونځ] او هاغه څه چې په دې ترجمه کې لـه قرآن او عربي فرهنګه زموږ فرهنګ ته لېږدول شـوي دي، داسـې يو حالت دی چې انسان يې د خپل پنځوونکي پالونکي ښتن پر وړانـدې چې د هغه تر ټولو لوړ او ســتر ارمان دی څرګندوي. په داســې حال کې چې په عربي ژبه کې «عبادت»، د هاغو چارو پر وړاندې چې د انسان لـه وجوده خارج وي، د هغه له تسليم، تبعيت، زړه بايلنې او ځان بـايلنې يو حالت دی چې کېدی شي خدای، پربـتې، انسانان، ځيزونه او نورې چارې وي. د بېلګې په توګه کله چې په قرآن کې ويل کېږي «لا تعبدوا الشــيطان»[مريم ۴۴(١٩:۴۴)] يا «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّـيْطَانَ....»؟ [يس ٦٠(٣٦:٦٠)] نو کوم کســان چې عبادت «نمانځنه» يا «پرســتش» معنا کوي، آيا چا تر اوســه شـيطان نمانځلی دی چې خدای تعالی ګواښــنه کړې ده: «ای بنيادمه مګر تاســو سره مې عهد نه وو تړلی چې د شـيطان عبادت مه کوئ»، له دې څخه يې مقصـد دا نه دی چې شـيطان مه نمانځئ، ځکه چې شيطان خو د انسانـــانو منفور دی او هيڅوک هغه خپل معشـوق او معبود نه ګڼي! بلکې مقصـد يې دادی چې هغه ته مه «تسـليم» کېږئ [مه تسـليمېږئ] او د هغه لـــه وسـوسـو «پليوني» مه کوئ او د هغه پر ګاڼلو او سينګارَونو، برېښ او ځلَونو زړه او ځان مه بـايلئ.

موږ چې هره ورځ په خپلو نمونځونو کې لږ تر لږه اوولس ځلې «إِيَاكَ نَعْبُدُ وإِيَاكَ نَسْتَعِينُ» وايو، که د خدای عبادت د هغه نمانځنه وي، نو، مګر موږ کوم بـل څيز د هغه پر ځای نمانځو؟ څرګنده ده چې نـه؛ نو، بيا دا څه دي چې په نمانځه کې يې دومره ذکر کړو او په ځلونو يې تکرار کړو چې: «إِيَاكَ نَعْبُدُ وإِيَاكَ نَسْـتَعِينُ»؟ خـــدايا موږ يوازې ستا نمانځنه کوو! ښه، که خدای له موږ پوښتنه وکړي چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر تر اوسه مو د کوم بــل چا نمانځنه کوله، څه ځواب ورکوو؟ مګر نه وايو چې موږ غير لــه تــا د کوم بل کس يا بل څيز نمانځنه نــه ده کړې؟ نو، ولې تر دې بريده دا خبره تکراروو؟ که خدای تعالی له موږ وپــوښتي ته او پلار او مور دې او کورنۍ دې مګر مخکې لـــه دې خدای نمانځونکي نه واست، يا مګر اوس نه ياست چې پرلـــه پسې تکراروئ موږ يوازې تا نمانځو، څه ځواب ورکوو؟ ولې دومره ډېر دا تکرار کوو؟ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ؟

خو موږ چې په خپلو ورځينيو نمونځونو کې وايو «اياک نعبد» دا جوته او څرګنده ده چې زموږ مقصد خو د بـــل خدای نمانځنه نه ده، خو ډېر لږ کسان شايي لـــه ځانه وپوښتي چې ولې دا عبارت پرلـــه پسې ځان ته دومره تلقين کوي، مګر، آيا اتکل دادی چې کوم بـل خدای به هم وي ـ العياذ بالله ـ چې هغه هم نمانځي چې وايي «يوازې تاته عبادت کوو»! څرګنده ده چې لـــه الله پرته د تسليم حالت د بل هيڅ څيز لپاره نلرو.

نو پر دې ترتيب د «عبادت» په کليمه کې د اطاعت او تسليم مفهوم شتون لري. نو که څوک داســې يو حالت سربېره پر خدای [يا د خدای پر ځای] د هغه مخلوق ته پيدا کړي د همدې مخلوق عبادت يې کړې دی.

د حضرت پيغمبر(ص) په وينا: «هر څـوک چې د منښت په حالت کې کـوم وينـاوال تـه غـوږ ونيســي پـه حقيقـت کـې د هغـه عبـادت يـې کـړی دی. نـو کـه د هغـه خبـره لـه خـدای عزّوجـلّ څخـه وي (پـه غيـر مسـتقيم ډول) د خـدای عبـادت يـې کـړی دی او کـه لـه ابليسـه وي د ابلـيس عبـادت يـې کـړی دی». لــه دې توضــيح سره څرګنــدېږي چــې ولــې خــدای تعــالی فرمـان ورکـړی د شـيطان عبـادت مـه کـوئ او ولـې بايـد پرلـه پسـې ځانتـه تلقين کړو چې: «اياک نعبد و اياک نستعين».

له دې څرګندېږي چې د: «موږ د خدای عبادت کوو» معنا دا نـــه ده چې موږ خدای نمانځو؛ معنا يې داده چې موږ د شيطان په وړاندې د منښت او تسليم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

درنښت او غاړه ایښوونې، ژمنتیا او ایل کېدو حالت نلرو او غوارو دا حالت یوازې د خدای په وړاندې ولرو. دا د عبادت معنا داده.

نو له دې څرګندېږي چې «عبادت» نمانځنه نه ده. ډیری له نورو ژبو وییونه کله چې پښتو ته اړول کېږي معنا یې سمه نه راځي او د یوې کلیمې په توسه له معادل او اندېول ایښوونې سره نه شو کولی په معنا یې و پوهېږو. و مو ویل چې «عبادت» په واقعیت کې یو حالت دی له تسلیم او تمکین، زړه بایلنې او ایل کېدنې څخه. د مرحوم شریعتي مشهوره خبره ده چې«عبادت» یعنې واټ جوړونه [جاده سازي]. په عربي ژبه کې «طریق المُعَبَّد» یا «مُعَبَّد» - جاده، واټ، سړک، یعنې هاغه لار چې «عَبْد» شوې ده؛ هغه جاده چې اسفالټ کړې یې ده او ایل شوې ده؛ یعنې اوس نو دا جاده بیخي صافه او روانه ده او ګړندی موټر پرې په هوسا توګه کولی شي حرکت وکړي. دا واټ مخکې ناسم وو او لوړې ژورې یې درلودې او نشو کېدی موټر پرې سم تګ راتګ وکړي، خو اوس عبد او ایل شوی دی او موټر یې پر مخ په هوسا او آسانه توګه کېدی شي تیروبېر شي. نو «تَعْبیدُ الطُّرُق» یعنې لاره عبد کول، د لارې ایستنه او واټ جوړونه. که په مکه او مدینه کې چا لیدلي وي د سړک جوړولو په ماشینونو او لاریو او بولډوزرونو یې لیکلي وي «عابد». نو «عابد» یعنې؛ دا د لارې جوړولو ماشین دی او سړک همواروي. نو، «عبادت» نمانځنه نه ده، هموارول دي؛ د ګاډیو او زنبیلونو ډګول او اضافي مواد ایسته غورځول او د لارې صافول دي.

موږ د خدای عبادت کوو یعنې زموږ وجود باید د هغه د فرمانونو د روانېدلو او اجراء کېدلو لپاره یوه همواره جاده وي. که خدای تعالی په قرآن کې فرمایلي دي انفاق وکړئ خو وینو چې اصلاً زموږ په وجود کې دا ډول فرمان نه جاري کېږي! نو له دې معلومېږي چې زموږ نفس لا تر اوسه هموار نه دی، په دې لار کې لګښت ورته ستونزمن دی، عملي کولی یې نشي. نو څه باید وکړل شي چې د هغه فرمان پر ما روان او هموار شي؟ «عبادت» همدې ته ویل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د پالونکي ځښتن فرمان ورل پر ما جاري شول او پر ټول ځان او د زړه له تله مې هغه ومنه، د هغه عبادت کوونکی، شوی يم؛ لکه د اسفنج په څېر چې اوبه په آسانۍ جذبوي، خو د ترپال ټوټه هغه په سختۍ جذبوي او نايلون چې بيخي اوبه نه جذبوي. د انسان وجود بايد هوسا او په آسانه توګه وکولی شي د حق حکم جذب کړي. کله چې د انسان ځان جاذب شو، که خدای تعالی ووايي ځان دې زما په لار کې ورکړه، هوسا او په آسانۍ يې ورکوي.

دا چې پـه قـرآن کـې وايـي: «وَمِـنَ النَّـاسِ مَـن يَشْـرِى نَفْسَـهُ ابْتِغَـاءَ مَرْضَـاتِ اللَّـهِ»، [بقـره۲۰۷(۲:۲۰۷)]. يعنـې ځينـو لـه خلکـو خپـل ځانونـه بـولۍ او خـرڅلاو تـه ايښـي او هغـه تـه يـې پلـوري چـې دده د ځـان پيرپـدونکی دی. يعنـې خپـل ځـان د خـدای او د هغـه د رضـايت جلبولـو لپـاره خرڅـوي. دوی د خـدای عاشـقان دي او چمتـو دي خپـل ځـانونه د معشـوق لپـاره قربـان کـړي. عاشـق، «زه» نلـري او ټولـه هسـتي يـې «هغـه» دی، معشـوق دی. او ورپسـې: وَاللَّـهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَـادِ. او اللـه د خپلـو بنـدګانو په اړه ډېر مهربـان او رئوف دی.

د خدای او د بنده اړيکه کېدی شي تر دې بريده صميمي او عاشقانـه شي چې بنده، لکه د پتنګ په څېر د شـمعې ګردچاپېره خپل ځان د خدای په لار کې فدا کوي. البته قرآن د رياکارو او ځانښـودو بندګانو وصـف او سـتاينه هم راوړې ده: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُـهُ فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ځېنې لـه خلکو هم دي، چې د هغوی خبرې تا هبښـتيا ته اړ بـــاسي، چې څه عجبې بـشکلې او خومره فصيحې او روانې خبرې کوي! «...وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِى قَلْبِهِ...». او هم پر هاغه څه چې په زړه کې يې لري خدای تعالی شـاهد نيســـــي او تل له خدای او پيغمبره پانګونه کوي او قسم خوري، په داسې حال کې چې: وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ. [بقره۲۰۴(۲:۲۰۴)]. د ټولنې بـــدترين دښـمنان همدوی دي. ولې؟ ددې لپاره چې: وَإِذَا تَوَلَّى، کله چې حکومت او ځواک تـــه ورسېږي، سَعَى فِى الأَرْضِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْـــحَرْثَ وَالنَّسْلَ ... د ولایت او حکومت نتیجه او پایله یې د کښت او نسل نابودي ده؛ هم د ټولنې نسل او هم تولیدات له منځه وړي. وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ. او الله تعالی فساد نه خوښوي. [بقره ۲۰۵(۲:۲۰۵)].

د تاریخ په اوږدو کې تل، یو شمیر کسان ول او دي چې پرله پسې، په سنجول شوې توګه له خدای او رسوله خبره کوي، خو دا یوازې ددې لپاره چې ځواک ته ورسیږي. کله چې د خلکو د دیني احساساتو پر څپو سپاره شول او ځواک ته ورسیدل، د خلکو روزګار تباه کوي او ځواک ته د رسیدلو پایله او نتیجه یې د «حرث» او «نسل» هلاکت دی.
د دې ډلې پر خلاف بله ډله هغوی دي چې نه یوازې دا چې نه غواړي کوم «مقام»، پوړ او ځای ته ورسیږي، بلکې پرعکس، چمتو دي چې خپل ځانونه د حق په لاره کې قرباني کړي. چې همدا د «عبادت» مفهوم دی.
انسان څنګه کولی شي د خدای عبد شي؟ قرآن فرمايي: أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّيطَانَ، [یس۶۰(۳۶:۶۰)]. د ابلیس عبادت مکوئ. د ابلیس عبادت یعنې څه؟ په دې اړه هم د پښتو په ترجمو کې لولو چې شیطان مه نمانځئ. آیا دا ژباړونکي له ځانه نه پوښتي چې آخر کوم څوک دی چې شیطان نمانځي؟ که عبادت «نمانځنه» او «پرستش» ترجمه کړو نو باید ووایو ددې آیت مخاطبین موږ نه یو، چون موږ خو شیطان پرستان نه یو.

خو لکه څنګه چې مو وویل، که عبادت تسلیمېدل او ایل کېدل معنا کړو، هغه مهال مطلب توپیر کوي. یعنې شیطان وسوسه کوي، وعده ورکوي، خو تاسو د هغه فریب ونخورئ او عبادت یې ونکړئ؛ خپل وجود د هغه لپاره هموار نکړئ: لَّا تَعْبُدُوا الشَّيطَانَ، داسې مه اوسئ هر څیز چې هغه ووایي او جذب یې کړئ؛ د شیطان لپاره مه اسفنج کېږئ چې له هر تحریک او وسوسې او وعدې سره یې، هر څه چې وویل ومنئ. مقاومت وکړئ او د هغه پر وړاندې لکه د سّد سکندر په څېر اوسئ. د خپل زړه دننه ورته لار مه ورکوئ. په مخکې ورته دېوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکاږئ. او په عوض کې، خپل زړه او وجود د حق د فرمانونو منلو ته چمتو او هموار کړئ. د همدې مسئلې د اهميّت لـــه کبله دی چې په دې سورة کې د «عبادت» کليمه تر دې کچې تکرار شوې ده.

دا څرګنده ده چې د خدای تعالی ذات، نـــــه زموږ په وجود کې، او نه د هيڅ موجود په وجود کې حُلُول کوي. مقصـد دا چې د هغه صـفتونه بايد په موږ کې وځلېږي او انسان د الهي صفتونو ښکارندوی اوسي. يعنې که خدای ښـونکی او تربيـــدونکی دی، نو موږ هم بايد وکولی شو وښو. موږ هم بايد وکولی شو عفو وکړو؛ که هغه حليم دی، موږ هم د نورو د چلن په ناسميو کې بايد حلم، صبر او زغم څرګند کړو، که هغه «عزيز» دی، موږ هم بايد د نفس عزت او مناعت او ټيکاووالی ولرو. که خدای «ودود» دی او مؤدت لري، نو موږ هم بـــايد د وداد او دوســـتۍ اهل اوســو. که خدای تعالی «ذوالجلال و الاکرام» دی، نو موږ هم بـايد کريم اوسو. نو، يوازې الهي صفتونه دي چې بايد په تدريج زموږ په وجود کې تحقق ومومي، زموږ وجود بايد د الهي صـفتونو د جذب لپاره تږی او ليوال وي، نه د شيطاني صفتونو لپاره. دا ده د «إِياكَ نَعْبُدُ وإِياكَ نَسْتَعِينُ» معنا.

ځينو کسانو هم عبادت «بنده ګي» ترجمه کړې دی، سره ددې چې دا ژبـاړه تر يو بريده د عبادت لـــه معنا څخه يو څه لېرېدوي، خو بشپړه، جامع او مانع نه ده او د مورد پر حســاب توضـيح ته اړتيا لري. که د «بنده ګی» په کليمه کې، د خدای تعالی خالق والی او د بندګانو مخلوق والی په پام کې وي، مشـــرکينو په دې کې چې خدای د هغوی خالق او رازق دی کوم شک نـه درلود په دې اړه مو مخکې آيتونو ته نغوته کړې د موضـــوع لا ټينګار لپاره دې لاندينيو آيتونو ته هم مراجعه وشي: «وَلَـــئِنْ سَــأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ» او که له هغوی پوښـتنه وکړې چې آسـمانونه او ځمکه چا پنځولي دي؟ هرومرو به وايي: هماغه الله پنځولي چې عليم [ډېر پوه] اَبرځواکمن دی! [زخرف۹(۴۳:۹)]، او «وَلَئِنْ سَـــأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ...» او که له دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

[=مـ شـــــرکینو] وپوښـــتې: دوی چا پنځولي دي؟ هرومرو بـه وایي اللـه ... [زخرف۸۷(۴۳:۸۷)]. «قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّـــمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّـمْعَ وَالْأَبْصَــارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ...» ووایه: څوک تاسو ته لـــه آسمان او ځمکې روزي درکوي؟ یا د اورېدو او لیدو پر حسونو څوک واکمن دي [چې د هغه د نظامونو او مـ شیّت سره سم عمل کوي] ؟ او څوک دی چې ژوندی [موجود] له مړو [او بېځانه توکو] او مړه [او بېځانه توکي] له ژوندیو راوباسي؟ او څوک دی چې د [نړۍ] د چارو تدبیر کوي؟ سمدلاسه به ووایي: الله!... [یونس۳۱(۱۰:۳۱)]، «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ...» او که لــــه هغوی وپوښـــتې: چا آسـمانونه او ځمکه پنځولي دي؟ هرومرو به وایي: الله ... [زمر ۳۸ (۳۹:۳۸)].

هغوی د بُتانو پر شـفاعت او واسـطو ته د توسـل پر نفي کولو اعتراض کوه او د خدای تعالی لـه یګانـه والي او واحد والي څخه، چې د واسطه معبودانو د پوړیو د لړۍ نفی کول ورسره اړین دي، انکار کوه [بېلګې یې په لاندینیو آیتونـو کې موندلی شو]: «... وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا» «... هر کله چې په دې قرآن کې د خپل پالونکي خښـتن یووالی دې یاد کړې، شـا کوي او لـه کرکې [او بیزارۍ] سره لېرې کېږي». [اسراء۴۶(۱۷:۴۶)]، «وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّــذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِـرُونَ» او هر کله چې الله په یووالي [= د شفاعت له نفی سره] یاد شي، د هاغو کسـانو زړونه چې په آخرت باور نلري ترهېږي، خو هر کله چې غیر له هغه [= شفیعان] یاد شي، هغه مهال دی چې خوښېږي [= ګلان یې له مخونو غوړېږي]! [زمر۴۵(۳۹:۴۵)]، «ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْــــرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ» دا ددول سرلیک لــــه دې لامله دی چې هر کله الله په یووالي مطرح کېده [او توحید ته د بلنې او لـــه شرک او بُت پالنې څخه د لېرې والي غږ پورته کېده] تاسو انکار کاوه او که هغه ته کوم شریک عنوان کېده [د واسطو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شفيعانو پښه ورغځېده] باور مو کاوه، نو [نن ورځ] نياو [او پريکړه] د ستر لوړ الله په واک کې ده. [غافر۱۲(۴۰:۱۲)]. او همدا راز «أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَـيْءٌ عُجَابٌ» آيا [واقعاً دې سړي ډېر] خدايان يې [په] يو واحد خداى [تبديل کړي!؟ دا واقعاً ډېر زيات عجيبه څيز دى.[ص ۵ (۳۸:۵)].

سربېره پر دې، د بنده ګۍ ويي او جــوله هماغه د غلامۍ او مريتوب د اړيکو او مناسباتو، ياد تازه کوي. چې له لاندينې آيت سره چې د خلقت فلسفه او د انسان کرامت بيانوي، په ټکر کې دى. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» او ما، جن [= ناپيژاندي، ناشناسان] او اِنس [= مأنوس آشنايان او ستاسو هم مهالي] نه دي پنځولي،[۵۱] له دې پرته چې [يوازې] زما عبادت وکړي[۵۲] [= د رحماني صفتونو او کمالونو منونکي وي، نه د شيطاني]. [ذاريات ۵٦ (۵۱:۵٦)].

«ابـى هـلال عسـکري» د څلـورمې ليږديـزې پيـړۍ ويـى پيژنـدونکي اديـب، د عبـادت او طاعــت پــه مــنځ کــې د تــوپير پــه اړه کښـلي دي: [عبــادت د خضــوع مقصــد دى او د انعــام د مقصــد لــه وړانــدې کولــو پرتــه سر تــه نــه رسـېږي، لـه دې لامله عبـادت خداى تــه ځانګړى دى او لـه «معرفـت» او د منعم لـه شـناخت او پېژنـدنې پرتـه تحقق نـه مـومي، حـال دا چـې «طاعـت» لـه پورتـه قـدرت څخـه پـه فرمـان وړنـه کـې، سر تـه رسـېږي، هغـه کـه خـالق وي يـا مخلـوق وي. لــه ځانــه پــه بــې خـبرۍ کـې د نـورو لــه بلنـې پليـوني کـول پـه مجـازي توګـه داسـې اطاعـت دى چـې عبـادت ګڼـل کېـږي، لکـه څنګه چې د شيطان له وسوسو پليوني کول د هغه عبادت کول دي.]

څرنګه چې د «عبادت» د کليمې لپاره بشپړه ژبـــاړه په پښتو ژبه کې نلرو نو اړمن يو ددې کليمې مفهوم خپله په قرآن او د هغه د وييونو په فرهنګ کې ومومو. له لغوي ليده، د خضـــوع او تذلّـــــل مفهوم په يو ډول د عبادت په کليمه کې نغښتى دى؛ نو لـه لغوي ليده، د عبوديت د کليمې اصل «خضوع او تذلل» دى. د بېلګې په توګه: هاغه لاره چې د لارويانو په پر لـه پسې تګ سره همواره او يا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لارې جوړولو د وسيلو په توسه مسطّح شوي وي، «طَرِيقٌ مُعَبَّدٌ»، او د لارې جوړولو ماشين ته ځکه «عابِد» وايي، چې ګواکې سخته او ډبرينه لار همواروي او لار د لارويانو تر پښو لاندې ذليله او خاشع کېږي. نو که هاغې لارې ته چې د لارويانو د پرله پسې تګ له لامله هواره او سمه شوې ده «طريق معبّد» وايي، هغه هم د تګ راتګ د آسانتيا او ناستونزمنتوب له کبله او د لارليکې روښتيا او پاکېدل يې له تيرو او لوټو څخه دي، په داسې ډول چې ګواکې د لاروي پر وړاندې هيڅ ډول مقاومت او مخنيوی نه څرګندوي. د مريي، عبد نومول هم له هغه د اختيار اخېستل او د ارباب پر وړاندې د هغه د مطيع والي او تابعداری له لامله دی. نو که مريي يا برده ته هم «عبد» وايي د هاغه ذلّت، انقياد او اطاعت له لامله دی. چې د خپل ارباب او خاوند پر وړاندې يې لري.

خو د خدای عبادت په توحيدي شريعت کې له معرفت، شناخت، عشق او محبّت څخه پرته نه حاصلېږي، په قرآن کې عبادت لکه د زړه د لارې هموارول او پر هغې د اوبو شيندل او جارو کول د محبوب د سپرلی لپاره دي.

د مولوي په عارفانه تعبير:

آب زنيد راه را هين که نګار ميرسد   مژده دهيد باغ را بوی بهار ميرسد.

[دشمس له ديوانه ۵۴۹ غزل].

عبادت په دې تعريف کې، د دوست د مخ د لمر مخې ته د زړه د کړکۍ پرانېستل دي چې نور او تودوخه يې د زړه کور ته ورسېږي. اصلاً د جن او انس پنځونه د ذوالجلال و الاکرام ربّ د نيکو اسمائو او صفتونو درياب ته له همدې زړه پرانېستنې او د هغه له مخه د رنګ اخېستنې پرته نه دی- «وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ...» [ذاريات۵۶(۵۱:۵۶)] د شيطان له عبادته ځان ساتنې ته او د خدای په عبادت کې د انحصار او ځانګړنې ګواښ، د شيطان يا خدای د بلنې د منلو پر کچې، څرګندوي. يعنې د شيطان د وسوسو تر آغېز لاندې راتلل چې قرآن يې د شيطان پر وړاندې عبادت ګڼي د خدای تعالی له عبادته مخنيوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي. خو دا عرفاني تعبيرونه هم د «عبادت» ټول اړخونه نه نغاړي او تر پوښښ لاندې يې نه راوړي، ځکه چې عمل هم د عبادت له ارکانو څخه دی، او له عبادت سره عمل اړين دی. عشق او زړه بايلنه او خضوع او خشوع د عبادت لپاره پيليز پړاو او د لارې هموارول دي. چې تر دې ځايه د زړه کار دی، له دې وروسته بايد پښه په لار کې کېښوول شي او عمل وکړل شي چې عبادت تـه ورسېږي، لکه څنګه چې يې وفرمايل: «ووايه زما مخ کړنه [دعا او نمونځ]، زما مناسک [د ديندارۍ ادبـونه] زما ژوند او زما مرګ د اللهِ ربِّ العالمين لپاره دي» «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » [انعام۱٦۲(٦:۱٦۲)].

د عرفـاني عبـادت او قـرآني عبـادت تـر منـځ بريـد، پـه همـدې عمـل کـې د عشــق پــه اړينتيــاو او لــه هــاغو «طاغوت»ــانو څخــه ځــان ســاتنه ده چــې د ځــان پــه نسـبت د تعبّـد طلــب او غوښــتنه کــوي، او خلــک د ځــان عـــبد او عبيد جوړوي [عَبَدَ الطاغُوت – مائده ٦۰ (۵:٦۰)].

الهي بشارت هاغو کسانو ته ځانګړې دی چې طاغوت ته له تعبّده په ځان ژغورنې سره د خدای لور ته ورستنيږي: «وَالّــذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْــرَى فَبَشِّــرْ عِبَادِ » او هاغه کسان چې طاغوتانو [= سرغړوونکو او ظالمو واکمنانو] ته له سر سپارنې ليرېوالی [او ډډه] کوي او د الله لور ته ستنيږي، [د ژغورنې] زيری هغوی ځانګړې دی. نو زما بندګانو ته [چې د طاغوتانو لـه اطاعته يې ځان ساتلی] زيری ورکړه؛ [زمر ۱۷ (۳۹:۱۷)].

دا سياست پالې او د عبادت د سختوالې او ستونزمن توب ښکارونه او څرګندونه نه ده، د ټولو نبيانو د بعثت موخه د خدای «عبادت» او لــه طاغوتانو څخه ځان ساتنه ده: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّــةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ....» [نحل ۳٦ (۱٦:۳٦)]. «او [پر دې بنا] موږ د هر يو امت په منځ کې يو اســتازی [رسول] ليږلی [چې دا پيغام ابلاغ کړي] چې د الله عبادت وکړئ او لـــه طاغوت [=مستبد سرغړوونکي] څخه ځان وژغورئ ...».

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دې بنا «عبادت» لـه خلکو او د ځواک له اړیکو څخه یوه بیله شوې، انتزاعي، فردي او خپلواکه چاره نه ده. قرآن د طاغوت له حقانیّته انکار، پر خدای د ایمان او د ژغورنې پر رسې د منګولو ټینګولو شرط ګڼلی، او «د طاغوت ولایت» یې د «ولایت الله» پر وړانـدې ګڼلی دی.

«لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْـدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا....» "په دین [منلو] کې اکراه [او اجبار، زور او اړ ایستل] نشته. [ځکه] په ربښتیني توګه رشد [او کمال ته د رسېدو سمه] لار لـــه کږې لارې [بېله او] څرګنده شوې ده. نو که څوک پر طاغوت کافر شي [او ترې انکار وکړي] او پر الله ایمان راوړي؛ بې لـــه شکه یې [د ژغورنې او نجات] پر کلکه غوټه [او کړۍ] چې هیڅکله نـه سستېږي، چنګ وهلی"[بقره ۲۵٦ (۲:۲۵٦)]، «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَـــفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ...» "الله، د هاغو کسانو ولي [=پالونکی او چارسمبالی] دی چې ایمان یې راوړی دی، هغوی [تل د شرک او کفر او جهل لـــه تیارو] د [ایمان او اخلاص] رڼا ته راوباسي. او هغه کسان چې [د ایماني حقیقتونو په اړه] کافر شـوي دي، د هغوی اولیاء [= پالونکي او چارسـمبالي] طاغوتان دي چې هغوی [د فطري ایمان او انســاني اســتعدادونو] لـه رڼا تیـارو تـه وبـاسي...".[بقره۲۵۷(۲:۲۵۷)]. لـــه طاغوته انکار او د هغه نیاو ته د رسمیت ورکولو نشتوالی او نـــه منل، الهي فرمان دی. «... يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّـيْطَانُ أَنْ يُضِـلَّهُمْ ضَـلَالًا بَعِيدًا» "... غواړي خپلمنځې پریکړې طاغوت [= مستبد حاکم] ته یوسي؟ حال دا چې فرمان یې موندلی لـــه هغه انکار وکړي او شـیطان غواړي [د طاغوت حکومت ته په رســمیّت بښـلو او د معیارونو په تغیر] دوی لار ورکې کړي [هغه هم یوه] لیرې بېلارې!" [نساء٦٠(۴:٦٠)].

نو ، له شاه او شیخ او پیره او دوی ته له ورته کسانو او څېزونو څخه پلیوني او هر ډول وګړ پالې او وګړنمانځنه ، د شیطان په نسبت د تعبد یوه څانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قرآن کې د عبادت د معنا له اړخونو، بل اړخ او د هغه توپير له پېژندل شوې معنويت پالۍ [Spiritualism] سره، د دين په قالب او بڼه کې شتون او ګومارېدنه، د عبادت د روښمند والي او چلندتوب په معنا دی. انتزاعي او بېلتون واله معنويت پالي او د معنويت په نامه له خلکو بېلتون او ګوشه نشيني چې زموږ په زمانه کې له سخت او زيږه فقاهتي دين څخه د تښتېدونکو لپاره د يو ځايناستي بڼه غوره کړې ده، کومه ځانګړې څرګنده پېژندل شوې کړنلاره او ضابطه نلري، خو قرآني عبادت د الهي کتاب په لارښوونه او د فطري «دين» لـه آيين او نظام سره مطابق دی: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ». بې له شکه موږ دا کتاب په حقه [=له ټاکلې موخې سره] پر تا نازل کړ، نو په داسې حال کې د الله بنده ګي وکړه چې دين [=عبادت او د بنده ګۍ طريقه] دې د هغه لپاره نږه [او خالص] کړی وي [= د کتاب په لارښوونو له شرک او ناخالصوالي لېرېوالی غوره کړه]. [زمر۲(۳۹:۲)].

په توحيدي «عبادت» کې اصلي شرط په عمل کې اخلاص او لـه شرکه پرهيز او ځان ژغورنـه ده. د خدايي موخې درلول په دعا او عبادت کې کافي او بسيا نه ده؛ د زمر په سورت کې د «...فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ» [۲(۳۹:۲)]، «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَـهُ الدِّينَ» [۱۱(۳۹:۱۱)]، «قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي» [۱۴(۳۹:۱۴)] جملې او همدا راز د بينه سورت د «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَـهُ الدِّينَ» [بينه ۵ (۹۸:۵)] جمله څرګندوي: د خدای په عبادت کې د دين [آيين او لارې] خالصول، د هغه موّحدانه عبادت کول او په هاغو چارو کې چې خدای ته ځانګړې دي له شرکه په واسطو تورلو کې پرهيز کول دي.

«په عبادت کې پر اخلاص» سربېره، اخلاص په دعا او د خدای په بللو کې هم په قرآن کې يې په ځلونو توصيه شوې ده؛ «فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» [غافر۱۴(۴۰:۱۴)] «نو الله په داسې حال کې وبولئ، چې دين [= د ژوند او بنده ګۍ طريقه] مو هغه ته نږه [او خالص] کړی وي، که څه هم د کافرانو بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايسي». او همدا راز «هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» [غافر٦٥(٤٠:٦٥)] «هغه تلپاتې ژوندى [= مطلق حيات] دى، له هغه پرته بـــل معبود نشته، نو [يوازې] هغه وبولئ په داسې حال کې چې دين [=دژوند او بنده ګۍ طريقه] مو هغه ته نږه [او خالص] کړې وي، ستاينه يوازې الله ته ده چې د نړۍ پالونکى څښتن دى». هر نمونځ ګذاره انسان چې روزانه لږ تر لږه ١٧ ځلې د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْـتَعِينُ» جمله تکراروي. د«إِيَّاكَ» ټينګار، همدا اخلاص او د عبادت د منل کېدو شرط دى.

يو شـــمير هم چې اطاعت او «فرمان وړنه» يې د عبادت د ترجمې په توګه نېولې ده. دا ژبـــاړه البته د شيطان له عبادته د پرهيز د فرمان، «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ...» [يس٦٠(٣٦:٦٠)]، او د ورته موردونو ستونزه حلوي، خو بيا هم د عبادت د کليمې د روح بيانوونکې نـه ده، خو که واى همدا راتله. اطاعت او فرمان وړنـه هغه مهال ده چې کوم فرمان ورکول شي، خو مشرکين د بُتانو په عبادت کې زياتره د خپلو حاجتونو په قبول او د ضرر په دفع کولو او د ګټو په جلبولو پسې ول تر دې چې د بُـت پالنې د نظام د اربابانو او آمرينو پسې وي. ډېرى له خلکو ښايي نه پوهېږي چې مشـــرکين هم د خداى له شتونه منکر نه ول بلکې که د پرښتو په نسبت يا د هاغو بُتانو په نسبت چې د هغوى په نښانې او تمثيل يې جوړول، تعبدى حالت درلود، دا کار يې د خداى تعالى درشل ته د «تقرب» او نژدېوالي لپاره سر ته رسـاوه، نـــــه دا چې د هغوى لپاره په کومه هېواله او اصـالت قائل وي. دا حقيقت د زمر سـورة لومړنيو آيتونو کې چې غير لــه خدايه عبادت د هر ډول تعبد لــه نفي کولو سره څرګندوي، که څه هم لــه خدايي نيت سره وي، او ټينګار کوي چې دين بـــايد سـل په سـلو کې نږه او خالصانه د خداى لپاره وي [زمر٢(٣٩:٢) او ٣] .

د ټولـو انبيـائو خـبره او د ټولـو اديـانو تـاريخي دعـوه پـر همدې وه چـې لـه «اللــه» پرتـه د بـل هـيڅ عامـل پـه نسـبت نبايـد د تعبـد احسـاس ولرلـى شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حتا د خپل ځان په نسبت؛ «مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ» [آل عمران ۷۹ (۳:۷۹)].
[اما] د هيڅ بشر [له هغې جملې موسی او عيسی] سره دا نه ښايي چې الله، آسماني کتاب، حکم او نبوت هغه ته ورکړي، بيا [لکه تاسو برتری غوښتونکو غونډې، د خدای پر لور د بلنې پر ځای] خلکو ته ووايي: د خدای پر ځای زما بنده ګان [= سرسپارلي مريدان] اوسئ! بلکې [پيغمبرانو خو تاسو ته ويل] د [آسماني] کتاب له لارې تعليم ورکوئ او تدريس کوئ چې ربانّيون [= خدايي مربيان، نه د خلکو اربابان] شئ.
د زماني فرعونان هم ددې لپاره چې وکولی شي خلک خپل عبادت ته يعنې تسليم او تبعيت ته وګوماري؛ هغوی ذلت اوعبوديت ته کښوي «وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ» [شعراء۲۲(۲۶:۲۲)]. دا څه ډول يو نعمت دی چې منت يې پر ما ږدې چې اسرائيل دې په بندګۍ نيولي [فرعون ته د موسی^(ع)^ خطاب].

له دې حال سره ناشکره بندګان ددې لپاره چې په دنيا کې ځواک او عزت لاسته راوړي [نه دا چې دې کار ته قلبي ايمان او اعتقاد ولري] د ځان لپاره يوه الهه نيسي خو ډېر ژر به [په آخرت کې] په دا ډول عبادتونو کافر کيږي او همغوی به ددوی ضد وګرځي: «وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا. كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا» [مريم ۸۱ (۱۹:۸۱) او ۸۲]. او [منکرانو] د الله پر ځای، معبودان ونيول چې د عزت لامل يې وي [= د روزګار په پېښو کې يې ملاتړ وي]. هيڅکله [داسې نه ده]! ډېر ژر به [هاغه معبودان په قيامت کې] د هغوی د نمانځنې [له اغېزمنوالي] منکر شي او ددوی پر ضدّ به شي.

په دې ترتيب ددې لپاره چې د خدای بندګان د جهل او ناپوهۍ له لامله د دنيايي اربابانو مطيع او سرسپارلي نه شي او د زر او زور او تزوير خاوندان هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

له توحيدي نهضـت سره د سـازښـت او يو خوا کېدو او د شرک پر لور د هغه د کړولو فکر له سره وباسي، د کافرون په سـورة کې چې د بعثت په دويم کال کې نـــازل شوی دی، پيغمبر اکرم^(ص) ته څرګند فرمان ورکول کېږي. او په ورپسې کلونو کې دا ډول فرمان چې زياتره د «قل» لـه امر سره پيل شوی پر دې تأکيد او ټينګار کوي، او دا امر په مختلفو مهالونو کې تکراروي:

«قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّـــذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ». ووايه: ای خلکو! که زما د دين له [حقانيّته] په شک [او وټ] کې ياست، نو [ښکاره او په ډاګه اعلام کوم چې] زه به د هاغو کسـانو چې تاســو يې د خدای پر ځای عبادت کوئ، عبادت ونکړم، بلکې د هاغه خدای عبادت کوم چې تاسو مړه کوي [= ستاسو ځان د هغه په لاس کې دی] او ما فرمان موندلی چې [د هغه پر وحدانيّت] لـــــه ايمان راوړونکو اوسم. [يونس۱۰۴(۱۰:۱۰۴)].

«... قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ» ووايه: ماته امر شوی چې د الله عبادت وکړم او شريک [او سيال] ورته قايل نه شم،د هغه لور ته بلنه کوم او ستنېدنه مې يوازې د هغه پر لور ده. [رعد۳۶(۱۳:۳٦)].

«قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ» ووايه: ماته امر شوی، الله ته په نړه [او خالصانه] ګروهې [او طريقه] عبادت وکړم. [زمر ۱۱(۳۹:۱۱)] .

«قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًـــا لَهُ دِينِي» ووايه: زه د الله [نه د بُتانو]، په داســې حال کې عبادت کوم چې خپل دين [= د بنده ګۍ طريقه] مې د هغه لپاره نړه [او خالص] کړی وي. [زمر۱۴(۳۹:۱۴)] .

« قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ » ووايه: ای جاهلانو! آيا ماته امر کوئ چې په غير له الله [د نورو] عبادت وکړم؟ [زمر ٦٤ (۳۹:٦۴)].

« قُـــلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّـــذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ...» ووايه: زه د هاغو کسانو له عبادت [او نمانځنې] منع شوی يم، چې تاسو يې [د خپلو حاجتونو لپاره] بولئ. [انعام ٥٦ (٦:٥٦)] او [مؤمن «غافر» ٦٦ (۴۰:٦٦)].

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ددې آخرين امت پليونان وکولی شـول خدای تعالی ته په داسې حال کې عبادت وکړي، چې دين [اطاعت او انقياد] يې يوازې هغه ته نږه او «خالص» کړی وي، ژغورل کېږي او که نـــه د مخکينيو امتونو په څېر به له تفرقې، ګډوډۍ، او لاروړکی سره مخامخ شي: وَمَـا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ. وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ. [بيّنه۴(۹۸:۴) او ۵]. او هغوی چې کتاب [تورات او انجيل] ورته ورکړل شــوی دی، ډلې ډلې نه شـول مګر وروســته له دې چې څرګند دليلونه [او نبي] هغوی ته راغلل [نو د هغوی د اختلاف او دښمنۍ او خپرېدو لامل دهغوی خپل خصلتونه ول، نه الهي کتاب]. په داسې حال کې چې دوی ته له دې پرته امر نه وو شــوی، چې دوی به [يوازې] د الله بنده ګي کوي په داســې ډول چې دين يې په حق پالې توګه هغه ته [له شرک او ځان غوښتنو څخه] خالص کړی وي، او لمونځ [صـلاة = الله ته مخ کونه او له الله سره اړيکه] قائم کړي او زکات [=تېوليز حقوق] ورکړي، او همدا ټېکاو دين دی [= وده ورکوونکی دين].

د عبادت ټکه او آفت:

اوس راځو دې ته چې، د عبادت ټکه او آفت څه څيز دی؟ قرآن د مسيحيانو په اړه ويلي چې د هغوی عبادت څه ډول منحرف او کوږ شــوی دی او دا زموږ لپاره کېدی شي د عبرت درس وي، د هغوی د عبادت آفت احبار او رهبان يعني د هغوی ملايانو او ديني سرلارو ته سرسپارنه او له هغوی څخه تقليد دی «اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللهِ»، [توبه ۳۱ (۹:۳۱)]. دوی لــه الله پرته خپل ملايان او اخوندان خپل اربــابان نېولي دي. نو که انسان، ددې پر ځای چې د خدای تعالی په وړاندې تسليم شي او اندنــه وکړي چې د خدای کتاب هغه ته څه وايي، ددې پر ځای دې ته پاملرنـــــه او پليوني وکړي چې خاخام يې او کشــيش او کارډينال او پاپ يې او ددې په څېر نور يې څه وايي او څه نظر فرمايي، نو د قرآن په وينا، هغوی يې خپل اربـابـان نيولي دي. هو، که د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرې د خدای لـــه خبرو سره مطابقي وي، نو دا کومه ستونزه نلري، خو که د هغوی خبرې د خدای لـــه خبرو سره توپير ولري، او انسان يې خبرې ومني، نو په حقيقت کې د هغوی عبادت يې کړی دی.

دا خبره په روايتونو کې راغلې چې: مَن اَصـغی إلی ناطقٍ فَقَد عَبَدَهُ. هر څوک چې ويونکي ته د زړه غوږونـه وسپاري، د هغه عبادت يې کړی دی. که ويونکی له خدای خبره وکړي، اوريدونکي د خدای عبادت کړی دی؛ او که له شـيطانه ووايي، اورېدونکي د شيطان عبادت کړی دی. غواړم ووايم چې تاسـو ته هم نه ښايي په همدې توضيحاتو کې د زړه غوږونـــه همدې وينا ته وسپارئ، يا په بل هر ځای کې او هر مجلس کې چې د چا خبرو ته غوږ ږدئ. داسـې و نه انګېرل شي چې هر څوک چې هر څه وايي سل په سلو کې به سم وي. «إصغاء» يعني د ځان او زړه د غوږونو سـپارل. يعني له پيله پر دې بناء ايښـوول چې دا ويناوال هر څه چې وايي صـحيح او سـم دي؛ يعني غوږ ږدم يوازې ددې لپاره چې هر څه چې هغه ووېل ومنم. وايي؛ هر چا چې دا وکړل د ويونکی عبادت يې کړی دی. نو، بـــايد وليدل شي چې هر څوک چې خبره کوي تر کومې کچې حق ده. او ددې لپاره چې سـرې پوه شي د هغه خبره تر کومې کچې حق ده، اړينه ده چې پخپله حق وپيژني او ددې لپاره يو معيار ولري چې حق لـــه باطله بېل او تميز کړي. د ديني ويناو په اړه بـــايد د خدای تعالی کتاب محک، کنډه او معيار وګومارل شي چې پوه شي پلانکې خبره تر کومې کچې سمه او لـــه حق سره برابره ده، او په عين حال کې اړينه ده تفکر وشي او عقل په کار واچول شي. چې دا معنا په ځلونو په قرآن کې راغلې ده. مثلاً د «زمر» په ســورة کې له هماغه پيله فرمايي:

أَلَا لِلَّهِ الـــدِّينُ الْخَالِصُ، پوه شـئ چې دين بـــايد د خدای لپاره خالص شي؛ وَالّـَذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِياء. خو هغه کسان چې په ظاهره خدای نمانځونکي دي، خو لـــه خدای پرته نور وليان نيســـــي او له هغوی سره د ولايت اړيکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټينګوي، د هغوى اســتدلال څه دى؟ وايي: مَا نَعْبُدُهُمْ، موږ خو ددوى عبادت نـــه کوو، «إِلَّا لِيقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى [زمر۳(۳۹:۳)]. له دې پرته کوم بل مقصد او موخه نـه لرو چې چې د الله پر لور زموږ د تقرب او نژدېوالي وسيله وي!

کله چـې پيغمبر(ص) مشـرکينو تـه ويـل بـايد يـوازې د خـداى عبـادت وکـړئ، نه ددې بُتانو، ويـل يـې: مـوږ خـو دې بُتانو تـه عبادت نـه کـوو، مـوږ چـون نه شو کـولى نيغ پـه نيغه د خـداى پـه نښې، پټـې او سراغ پسـې لاړ شـو، دې بُتانو تـه لـه توسـل او اړيکـي سره [چـې هغـوى يـې د پرښتو تمثيـل او نمـاد ګڼـل] خـداى تـه نژديـوالى لټـوو: هَـؤُلاء شُـفَعَاؤُنَا عِنـدَ اللـهِ[يـونس ۱۸(۱۰:۱۸)]. دوى د خداى پـه نـزد زمـوږ شـفيعان دي. او قـرآن د هغـوى پـه ځـواب کـې فرمـايي؛ ديـن بـايد خـالص د خـداى لپـاره وي. او پـه پـاى کـې: اللـهَ يحْکُـمُ بَيـنَهُمْ فِـي مَـا هُـمْ فِيـهِ يخْتَلِفُـونَ [زمـر۳(۳۹:۳)] خـداى بـه د قيامـت پـه ورځ کـې، ددوى پـه دې اخـتلاف کـې چـې رامنځتـه کـړى يـې دى حکـم وکـړي. کـوم اخـتلاف؟ همـدا د خـداى د کتـاب يـو اړخ تـه اېښـوول او د اشخاصـو لـه نظريـاتو تقليـد! دا د پلانکـي آغـا مريـد دى، هاغـه يـو د هاغـه بـل آغـا مريددى، دا د پلانکي مجتهد پر رسالې عمل کـوي، هاغه بل يـو، پر بلې رسالې، دا د پلانکي آغا پسې نمونځ کـوي او هاغه بل پـه يـو بل آغا پسې. دا د پلانکـې مدرسـې پليـوني کـوي او هغـه بـل د هـاغې بلـې مدرسـې، دا ټول ددې پر ځاى چې اسلامي ټولنه ټولـه يـوه ټوټه او يـو لاس د خـداى بنـدګان وي او ټـول د خـداى خـبرې تـه مخ کـړي، دې اختلافونـو تـه مخه کوي نو ځکه ترې دومره اختلافونه پيدا شوي دي.

دا دومره ډېرې مرجع ګانې، دا دومره ډېرې رسالې، دا دومره ډېر مذهبونـــه او لارې، د قرآن له توحيدي روح سره څه اړيکه او ريښـــه لري؟ البته په ټولو مذهبونو او اديانو کې دا د پيرى او مريدى لوبه کتلى شو او دا يوازې په اسلام کې نه ده. مسيحيت په ځلونو تر موږ بتر دى! په همدې اروپا کې وينو چې لس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګونه فرقې شتون لري. له هر واټ او هرې لارې چې تېرېږې د يوې فرقې کليسا ولاړه ده. مګر عيسى له يوه تنه ډېر دى؟ مګر انجيل په اصل کې لـــه يوه کتابه ډېر دى؟ نو دا دومره تفرقې د څه لپاره دي؟

وايي: إِنَّ اللهَ لا يَهْدِى مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ [زمر۳ (۳۹:۳)]. دا کذب او دروغ دي چې يو څوک ووايي د نورو له شـــفاعت سره کولى شي خداى تـه تقرب او نژدېوالى ومومي. فرمايي دا، هم دروغ دي او هم د کفر نهايت دى. «كَفَّارٌ» د کفر مبالغه ده. لکه څنګه چې انســان يوازې خداى تعالى پنځولى او هغه ته يې هدايت کړى دى، نو نشي کېدى څوک ووايي زه لـه خداى سره اړيکه نه لرم او بايد د واسطو له لارې هغه ته مخه کړم. هوکې، واسطې د معلم او مربي په عنوان کېدى شي انسان ته مرسته ورسوي او هغه له خداى تعالى سره آشنا کړي. خو په قرآن کې په زغرده او برېښــنده توګه راغلي دي چې: « مورږ هيڅ پيغمبر او رسول نه دى لېږلى چې لـه خلکو يې غوښتي وي مريد يې اوسي او عبادت يې وکړي» «كُونُواْ عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللهِ» بلکې هغوى د خلکو لاس د خداى په لاس کې ايښوده او ويل يې: «وَلَكِن كُونُواْ رَبَّـانِيين»، پخپله تاسو ربّاني او خداى ته د تقرب اهل اوســـئ. څه ډول؟ «بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُـــونَ» [آلعمران ۷۹ (۳:۷۹)]. له هاغه کتاب سره چې تعليم ترې اخلئ او ديني زده کړه چې مومئ پخپله تاســو به ربّاني شـــئ؛ له دې وروســـته به تاســو پخپله له خپل پالونکي څښتن سره مرتبط او په اړيکه کې اوسئ.

انبيائو او اوليائو خپل ځانونه اړخ ته کول او نه يې غوښــتل واســطه اوسي ددې لپاره چې خلک يوازې د هغوى لـه لارې د خداى عبادت وکړي. ټوله هڅه يې دا وه چې خـــداى معرفي کړي. دوى وسيله ول چې خداى تعالى وروپېژني نه خپل ځان. په دين کې د انحراف او کږېدني لـه عاملونو او لاملونو يو دادى چې يو څوک د خداى په بندګانو پورې ونښــلي او و انګيري او ووايي چې يوازې دده لـــه لارې کولى شـئ خداى ته مخه کړئ، او يا دا چې سم او نيغ تلل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

انبيائو او اوليائو کار دی، لـه دې توجيح سره چې موږ د خدای تورمخي بندګان د هغه په نزد کوم پت او ابرو نلرو چې موږ ته په خپل درشل کې لار راکړي!

په څه ډول چې موږ په اوســنيو زمانو کې د ديني مســئلو په اړه خبره کوو دا اســتدلالونه دنيايي مقايســې او پرتلې دي. موږ داســې ګومان کوو چې خدای تعالی هم لکه د دولتي مقامونو او مسئولينو غوندې دی چې عادي انسانانو ته لار نه ورکوي او موږ هم چې، البته عادي وګړي يو او داسې نــامتو څوک نه يو، نو بــايد يوه ډله ولټوو، يوه واسطه ځان تــــه وتوږو، برابره يې کړو او دا او هغه وګورو، چې بــــالاخره عريضه او حاجت مو د خدای په درشل کې د خدای د عرض شرف ته ورسوي. له همدغه باطل قياس سره، د دين او عبادت په کار کې په هاغو کسانو پسې ځو چې انګيرو د خدای په نزد مخور دي او غواړو هغوی د خدای په نزد د ځان لپاره شفيعان کړو او د ځان لپاره يې د تقرب د وســيلې په توګه وګومارو. خدای تعالی وايي ته بـــــايد پخپله ماته راشــې. خدای تعالی ته تقرب لټول او نږدېکت کوم ميخانيکي کار نـــــه دی چې مثلاً کوم ليک چا ته ورکړې چې پورتنيو مقامونو ته يې ورسوي. ستا زړه او قلب بايد د خدای په نزد حضور ومومي. قلب يا زړه خو نـه شې کېدی د بـل چا په لاس کې ورکړې چې ته دا زما لخوا د خدای حضور ته يوسه. عبادت لـــه قلب سره کيږي، له خدای سره هره اړيکه قلبي اړيکه ده، څه ډول سړی کولی شي په دې کار کې واسطه وتوږي؟ اصلاً عبادت، په دوه اړخيزه او يوه تنګاتنګه اړيکه کې تحقق مونـــدلی شي. په دې اړه بيا هم د «زمر» په سورة کې الله تعالی فرمايي: وَالَّـذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا، هغه کسـان چې طاغوت ته لـــــه تعبد څخه د ځان ساتنه کوي [چې طاغوت هم البته يوازې د تاج او تخت سره تړاو نــه لري، هر څواکمن يا بل هر څوک چې ادعا وکړي زه لومړنۍ او وروســتنۍ خبره کوم، زه پر ټولو اوچتوالی لرم او زما فکر او انــد پر ټولو واکمن او برلاسی دی، طاغوت دی، توپير نــه کوي تاج يې پر سر وي يا پګړۍ يا خولۍ، پکول، يا قره قلي؛ يا دا يو هم نــه وي، سرتور وي، ببر سر ولري او يا پر سر يې يو ويښــته هم نه وي کل وي، که تور سری وي يا ســپين سری. هر څوک چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــه خپله حقه تجاوز وکړي طاغوت دی]، او خدای تعالی هم د «طاغوت»ــانو لــه منګولو څخه د خلاصون لپاره، خپل بندګـــان له طاغوت څخه په ځان ساتنې د خدای لور ته بلي او هاغو کســانو ته چې (د طاغوت د فکري خط پر ځای) «قول» اوري او له بهترينه يې تبعيت کوي زيری او بشــارت ورکړی او هغوی يې خپل بندګان (نه د طاغوتانو بندګان) او الهي هدايت شوي او د انـــد خاوندان بللي دي وايي:

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا هغوی چې طاغوت ته لــه سرسپارنې ځان ساتي او نه غواړي بل هيڅ بنده ته سرسپارلي او سر په فرمان وي، وَأَنَــابُوا إِلَى اللهِ، او د خپلو خطاګانو د تصحيح لپاره توبـــه کاږي او د خدای لور ته بېرته ستنېږي، لَهُمُ الْبُشْـرَى، بشارت [زيری] دي وي پر دوی. خوښي دي وي ددوی پر حال. فَبَشِّــــرْ عِبَادِ. الَّذِينَ يَسْـتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَـنَهُ ، أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ [زمر ۱۷(۳۹:۱۷) او ۱۸]. نو، زيری دي وي پر هغوی چې «قول»، يعنې د خدای قول، اوري او پر دې تر ټولو غوره خبرو عمل کوي. دوی هغه خلک دي چې الله ورته ســمه لار ښــوولې او همدوی عقلمن او د اند خاوندان دي.

پوهيږو چې ډېريو ويلي لــه «القول» څخه مقصد په دې آية کې، د ټولو خبرې دي، يعنې د هغه «الف او لام» يې، په اصطلاح د جنس الف او لام اخيستي دي. يعنې د ټولو خبرې بايد واورېدل شي او د هغوی له بهترينو پليوني وشي. دا برداشت چې د آزاداندی نښه ده، البته په سياست او نورو دنياوي چارو کې سم دی او لـــــه دې پرته کومه چاره هم نشـــته، خو په دې آية کې الهي هدايت د طاغوت د خبرې پر وړاندې او د خدای او طاغوت په دوه لارې کې انتخاب دی. زموږ په انـــد القول دلته معرفه دی او معنا يې هماغه پېژندل شـوی قول، يعنې د خدای قول او فرمان دی چې هغوی يې اوري او له هغه د غوره او بهترين قول په توګه پليوني کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قرآن په ځلونو دې معنا ته اشاره کړې ده. په قرآن کې ددې مسئلې په اړه [چې البته همدا د تاريخ په اوږدو کې تل د اديانو اصلي ستونزه وه] ډېر ټينګار شوی دی چې د پيغمبرانو مخالفانو، تل د توحيد پر سر لـه هغوی سره شخړه درلوده او دا چې الهي اســتازي د الهي توحيـد او مطلقه ربوبيت اعلانوونکي، منادي او ډنډورچيان ول او ويل يې ربّ او الله يوازې يو دی او له هغه پرته نه دی.

د عاد قوم، هود (ع) ته په خطاب کې وويل: آيا ته راغلی يې چې يوازې خدای ته عبادت وکړو او هغه څه چې زموږ پلرونو نمانځل پرېږدو ....
قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ، تـه راغلی يې موږ ته وايي چې يوازې واحد خدای ته عبادت وکړو! وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَـــــاؤُنَا، [اعراف۷۰(۷:۷۰)]. او هر څوک له هغه پرته پرېږدو؟ آخر دا څنګه شـوني ده؟ چې موږ ټول هغه هر څه پرېږدو چې زموږ پلرونو يې عبادت کوه. په ځلونو په قرآن کې راغلي چې کافرانو تعجب کوه چې پيغمبر غوارې ددې ټولو معبودانو تېر تول کړي او ووايي ستاسو معبود فقط يو دی. موږ زرګونـــه ډوله اړيکي لرو، ډلې لرو، واسطې لرو؛ او هغه وايي فقط او فقط يوه ته مخه کړئ!

مشـــــرکينو په دا ډول ايراد، اعتراض او نيوکې بسنه ونکړه هر مهال به چې کوم موحد بنده (نـه د زر او زور يا تزوير د خاوند بنده) قيام کاوه چې خدای وبولي ټولو د هغه پر ضـد اجتماع کوله او نيوکې به يې پرې کولې: «وَأَنَّ الْمَسَـاجِدَ لِلَّه فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا.» د سجدې ځايونـه او مسجدونه [نمونځتونونه] يوازې د خدای لپاره دي او په دې ودانيو کې له الله پرته بل څوک مه بولئ؛ يعنې د عبادت په محل او مقام کې حتا نشـي کېدی لـه الله پرته بل څوک او يا بل څيز وبلل شي. وَأَنَّهُ لَمَّا قَـامَ عَبْدُ اللهِ يدْعُوهُ. خو همدا چې د خدای يو بنده وغوارې يوازې يو خدای وبولي: كَـادُوا يكُونُونَ عَلَيهِ لِبَدًا. ټول پر هغه شورېږي او نيوکه پرې کوي؛ پر هغه يرغل کوي. ورپســې فرمايي قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّى. ای پيغمبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووايه زه يوازې د خداى عبادت کوم. وَلا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا. [جن۱۸(۷۲:۱۸) تر ۲۰] او له خداى سره هيڅوک نه شريکوم.

له قرآنه مو د آيتونو يو لړليک وړاندې کړى چې په هغوى کې يې فرمان ورکړى مسلمان بايد فقط او فقط خداى ته تسليم اوسي. قرآن توضيح ورکړې که نور هم خداى تعالى سره په بلنه او پاملرنه کې شريک کړئ، ستاسو ټولنه به په تفرقې [ډول ډول بېلبېلتونو] اخته شي يعنې همدا چې وينو؛ يو يې يهودي، يو يې مسيحي، هغه بل مسلمان، يو سني، يو شيعه، يو دولس امامي، يو اته امامي، يو څلور امامي. په سنيانو کې يو په يو مذهب، هغه بل په بل مذهب، يو اهل حديث، هغه بل، په بل کوم مذهب ... په دولس امامي کې هم يو وايي زه ددې آغا مريد يم، بل د هاغه بل آغا مريد دى، په يو صحن کې يو شمېر دې آغا پسې نمونځ کوي، يو شمېر د هغه بل آغا پسې نمونځ کوي او د هر چت لاندې يو جماعت د يو آغا په امامت؛ دا مدرسه د هغه بلې مدرسې او هغه د بلې پر ضد، لنډه دا چې زر ډوله ځانګې او فرقې او ډلې ټپلې.

حل لار يې څه ده؟ حل لار يې قرآن وړاندې کړې ده: يوازې الله وبولئ او الله ته مخه کړئ. همدا او بس. يهودي او مسيحي او مسلمان، که فقط هغه وبولي، ټول يو له بل سره ورونه کېږي. مسلمانان هم که يوازې هغه وبولي، نور به د سُني او شيعه تر منځ اختلاف شتون ونلري. دا خطوط، ليکي او اړوندونه چې موږ يې يو له بله بېل کړي يو، ټول شرک دى.

فرمايي: وَلا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. پاملرنه وکړئ دا د قرآن آية دى؛ وايي له مشرکانو مه اوسئ. مشرکان کوم کسان دي؟ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ، هغوى چې دين يې فرقه فرقه کړ: وَكَانُوا شِيَعًا، او شيعه شيعه او متفرق شول، كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ. [روم ۳۱ (۳۰:۳۱) او ۳۲]. او هره ډله هم چې زړه يې په خپل حزب او فرقه خوښ دى. دا وايي زه دا لرم، هغه بل وايي زه دا لرم. يو د دين په دې برخې پورې نښتى، هغه بل د دين په هغه بلې برخې پورې نښتى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو په اهل بيت، يو په قرآن، يو په حديث او روايت، يو هم په تاريخ او سنت او ټول خپاره او يو تر بله بېل. او دا مسلماً شرک دی، چون غير توحيدي توکي دين ته ننوتي دي او موږ يې يو تر بله بېل کړي يو. دا منيّت او ځان غوښتني دي؛ کله چې فردي، قومي، قبيلوي، ملي او نژادي «منيّت»ونه په کارَونه کې راشي، تفرقه رامنځته کېږي او مؤحد په مشرک تبديلېږي.

لويه خدايه! موږ له هر ډول شرک او په شرک ککړو اندونو او کړنو څخه وساته! پالونکی څښتنه! ددې زمانې د مشرکينو وسوسې هم ډېرې خطرناکې دي، موږ د هغوی په دامونو کې له نښلېدلو وساته.

يا الهي! موږ ته دا راز شجاعت، صراحت، او قاطعيت مرحمت کړه چې لکه د پيغمبر اکرم(ص) په څېر له کفر او شرک سره د هر ډول سازښت وړانديز رد کړو.

صدق الله العليّ العظيم.

يادونه: ددې تشريح د ليکلو پر مهال لاندينيو سرچينو ته هم مراجعه شوې ده:

۱ ـ نظم قرآن ـ د عبدالعلي بازرگان ليکنه
۲ ـ آشنايي با قرآن ـ د مرتضی مطهري ليکنه
۳ ـ في ظلال القرآن ـ د سيد قطب ليکنه
۴ ـ تفهيم القرآن ـ د مولانا سيد ابوالاعلی مودودي ليکنه
۵ ـ تدبر قرآن ـ د مولانا امين احسن اصلاحي ليکنه
٦ ـ قرآن حکيم [ترجمه و توضيحات فارسي] ـ عبدالعلي بازرگان
۷ ـ الميزان في تفسيرالقرآن ـ د سيد محمدحسين طباطبائي ليکنه
۸ ـ کابلي تفسير [قرآن کريم ترجمه او تفسير ـ مولانا محمود الحسن ديوبندي او علامه شبيراحمد عثماني] پښتو کوونکي : د عالمانو يوه ډله
۹ ـ پرتوی از قرآن ـ د سيد محمود طالقاني ليکنه
۱۰ ـ تفسير نمونه ـ د آيت الله مکارم شيرازي او ورسره د علماو د پلاوي ليکنه
۱۱ ـ تفسير نور ـ د مصطفی خرمدل ليکنه
۱۲ ـ تابشي از قرآن ـ د سيد ابوالفضل ابن الرضا برقعي قمي ليکنه
۱۳ ـ تفسير باران ـ د دکتور مهدي خُدّاميان آراني ليکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ ــ ترجمه تفسیر طبري ــ د حبیب یغمائی په اهتمام او تصحیح

۱۵ ـــ تفسیر ابن کثیر [حافظ عمادالدین ابوالفدا اسمعیل بن عمر ابن کثیر الدمشقي] اردو ته ژباړه : مولا محمد جوناګړهي

۱٦ ــ معارف القرآن ـــ د مولانا مفتي محمد شفیع لیکنه

۱۷ ــ تفسیر مصباحین (اردو) ترجمه و شرح تفسیر جلالین ــ لیکونکي : جلال الدین محلي او جلال الدین سیوطي ــ اردو ته ژباړه او شرح: محمد لیاقت علي رضوي

۱۸ ــ تفسیر کمالین د جلالین تفسیر اردو شرح د : مولانا محمد نعیم دیوبندی

۱۹ ــ د قرآن عظیم الشان پښتو ژباړه ــ مولوي قیام الدین کشاف

۲۰ ــ عزیزالتفاسیر ــ د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر ــ مولوي سلطان عزیز (عزیز)

۲۱ ــ صفوةالتفاسیر ــ د محمدعلي الصابوني لیکنه ــ ژباړونکی: مولوي شمس الله کمال زاده

۲۲ ــ د قرآن پلوشې ــ د ګلب الدین حکمتیار لیکنه

۲۳ ــ تفسیر دیوبندي ــ د مولوي عبدالحنان لیکنه

۲۴ ــ حکمة القرآن ــ د مولوي امین الله پیښاوری لیکنه

۲۵ ــ تفسیر ایوبي حنفي ــ د مولانا محمد عبیدالله ایوبي لیکنه

۲٦ ــ تفسیر احسن الکلام ــ د مولوي عبدالسلام رستمي لیکنه

۲۷ ــ قرآن کریم په پښتو ــ د اجرالدین اقبال ژباړه

۲۸ــ شرحي بر سوره های قرآن ـ عبدالعلي بازرګان ـ د عبدالعلي بازرګان وېب پاڼه [bazargan.com]

۲۹ ــ تفسیر روح القرآن ــ مؤلف ډاکتر مولانا محمد اسلم صدیقي.

۳۰ ــ د قرآن ټکی په ټکی او روانه ترجمه ــ مولوي جانباز سرفراز

۳۱ ـــ روح المعاني فی تفسیرالقرآن العظیم والسبع المثانی ـــ العلامه ابی الفضل شهاب الدین محمودالالوسی البغدادي

۳۲ ــ تفسیر جواهرالقرآن ــ مولانا حسین علي

۳۳ ــ تفسیر روح البیان ــ شیخ اسماعیل حقی البروسوی

۳۴ ـ «کنزالایمان او تفسیر نورالعرفان»ترجمه احمد رضاخان بریلوي، تفسیر احمد یارخان نعیمي

۳۵ ــ کشف الاسرار و عُدة الابرار ــ [د قرآنکریم ادبي او عرفاني تفسیر] خواجه عبدالله انصاري

۳٦ ــ د قرآن رڼا [د قرآن پښتو معنا او لنډ تفسیر] مولوی محمد ظاهر اسدالله مکي

۳۷ ــ تفسیر الفخرالرّازی المشهور بالتفسیرالکبیر و مفاتیح الغیب، امام محمد الرازی فخرالدین

۳۸ ــ التّفسیرالمبین ــ دوکتور عبد الرحمن بن حسن النّفیسه

۳۹ ــ تفسیر قرطبی ــ محمد بن احمد بن ابوبکر قرطبي، ترجمه اردو: پیرمحمد کرم شاه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library